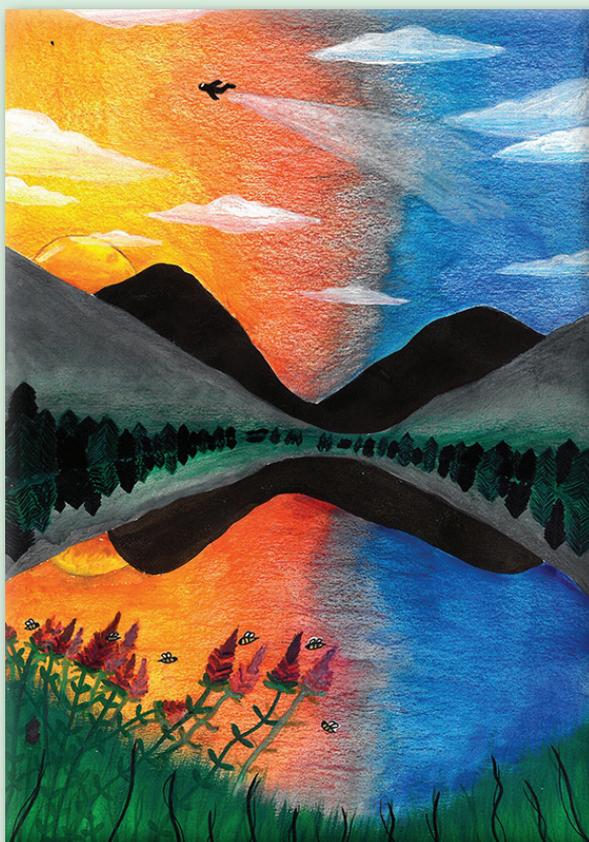

Határok nélkül

Kányádi-metszetek

Károli Gáspár Református Egyetem Pedagógiai Kar

Határok nélkül – Kányádi-metszetek

Határok nélkül

Kányádi-metszetek

Szerkesztette
SZINGER VERONIKA
TÓTH ETELKA

Károli Gáspár Református Egyetem Pedagógiai Kar
Nagykőrös, 2023

A kötet megjelenése a Károli Gáspár Református Egyetem Pedagógiai Karának támogatásával a *Művészetek és nyelvek találkozása* projekt keretében valósult meg.

Szerkesztők

SZINGER VERONIKA

TÓTH ETELKA

Szakmai lektor

BÁRDOS DÓRA

LÁZÁRNÉ BALOG EDIT

A borítón

RENDES DOROTTYA *Sütött a nap* című alkotása

ISBN 978-615-6637-15-4

DOI 10.5281/zenodo.10467855

© Károli Gáspár Református Egyetem Pedagógiai Kar, 2023

© Szerzők, szerkesztők, 2023

A kiadásért felelős

DR. PAP FERENC

a KRE PK dékánja

Online kiadás

Tartalom

Ajánlasként	6
Pécsi Györgyi: Kányádi Sándor költői világáról	8
Köncse Kriszta: Kányádi Sándor verseire írt kórusművek	16
Somodi Ildikó: Madárszimbolika a művészetben	27
Somodi Ildikó – Tóth Alisa: A versillusztrációs verseny pályamunkáiról.....	50
Abstracts	130

AJÁNLÁSKÉNT

A Károli Gáspár Református Egyetem Pedagógiai Kara (korábbi nevén Tanítóképző Főiskolai Kar) 2020-ban Kányádi Sándor eszmei hagyatékának megőrzése, valamint a hagyományápolás céljából versenyt alapított a Kányádi család támogatásával, Havas Judit irodalomtörténész és előadóművész fővédnökségével.

2023 júniusában a Pedagógiai Kar harmadik alkalommal rendezte meg a Kányádi Sándor versmondó és versillusztrációs versenyt, amely egyúttal példája lett a különböző művészeti ágak, az irodalom, a képzőművészet és a zene találkozásának is. A program keretében az adott téma jeles képviselőitől szakmai előadások hangzottak el, amelyeknek írott változatával találkozhat most az olvasó. A szerzők tanulmányaikkal tisztelegnek a kortárs magyar költészet egyik legnagyobb alakjaként számontartott Kányádi Sándor előtt, akinek életét, munkásságát mindvégig a kulturális értékeink iránti elkötelezettség jellemezte.

Pécsi Györgyi nem kisebb feladatra vállalkozik tanulmányában, mint hogy Kányádi Sándor életművének kulcsversein keresztül szemléltesse azt az ívet, amelyet a költő példa nélküli pályájával megrajzolt. „Versek tánca” segítségével szemlélteti, hogyan vált Kányádi 19. században gyökerező lírája szinte észrevétlenül huszadik századivá, a benne megrajzolt falusi, paraszti világ európai horizontúvá, mi több, egyetemessé, mindezt úgy, hogy versei mindenkinek szóltak, szólnak, s egyszerre értelmezhetők egyszerű élményliraként és súlyos létfilozófiai alkotásokként. A tanulmányt olvasva annak az irodalomtörténeti állításnak a megértéséhez is közelebb kerülünk, hogy Kányádi munkássága sajátos módon tükrözi és megismétli a magyar irodalom törzsfajlását.

Köncse Kriszta zenei megközelítésben rajzolja meg tanulmányában Kányádi portréját. Őt, Kányádi Sándor verseire írott kórusmű mélyebb elemzésével mutatja be a zene és az irodalom összekapcsolódásának különleges pillanatait. Választ keres arra a kérdésre, mi a magyarázata, hogy a kitűnő lírikus és a magyar zeneszerzők együttműködése olyan termékeny lehetett, s olyan sok kiváló, merőben különböző hangvételű kórusmű született a költő verseire. A választ részben Kányádi művészetének poétikai sajátosságaiban, művei költői eszközökben tobzódó gazdagságában, mesteri ritmikusságában leli fel. Utal azonban arra is, miként volt képes Kányádi költészetének inspirációjává formálni a kisebbségi lét az elhallgattatás és félreállítás hátravetett szituációjának paradoxonát. A tanulmány segítségével jobban megérthetjük módszerét, az „irodalmi szolmizációt” is.

2023-ban a Kányádi versillusztrációs verseny témája a madár volt. Ehhez kapcsolódik Somodi Ildikó *Madárszimbolika a művészetben* című tanulmánya. A kortárs művészet alkotásait – a verseny esetében a hallgatók verseny munkáit – szemlélve mindig izgalmas visszatérni a forrásvidékhez, ahhoz az ábrázolástörténeti örökséghez, amelynek egy-egy friss alkotás folytatójaként vagy ellentettjeként,

újraértelmezőjeként vagy megidézőjeként határozható meg. Ezért választja a szerző témájaként a keresztény képzőművészet azon alkotásait, amelyekkel bemutatható a madár fogalmához és képéhez kapcsolható jelképiség és gondolatiság, a madárszimbolika gazdagsága a középkori – beltingi értelemben vett képkorszak idején keletkezett – műalkotásokon. Elemzése fő célja az evangélium üzenetét hordozó madárszimbolika ikonográfiai sajátosságainak bemutatása.

Végül, de nem utolsósorban Somodi Ildikó és Tóth Alisa a 2021 és 2023 között rendezett Kányádi Sándor versillusztrációs versenyekre beküldött hallgatói munkákból mutat be 36 olyan alkotást, amelyeket a költő egy-egy verse ihletett. Válogatásuk célja, hogy a sokszínű pályaműveken keresztül minél több műfajjal és technikával ismertessék meg az olvasót. Így az illusztrációk között található klasszikus képzőművészeti hagyományokat képviselő, de elvontabb, formabontó és pontosan ettől izgalmas alkotások is. Az elemzések támpontokat és inspirációt kívánnak nyújtani minden olyan fiatalnak, aki szívesen alkot. Egyben arra is bátorítanak, hogy a következő évek versenyekre minél többen adják be pályamunkáikat. Versillusztrációt készíteni ugyanis a verseny tükrében azt jelenti, hogy Kányádi Sándor alkotásait a művészet egy másik nyelvén keltjük életre.

Kiadványunkat jószívvel ajánljuk mindenkinek, aki a rendezvény céljával azonosulva, a művészetek és az anyanyelv megtartó, összetartó erejét megtapasztalva, maga is az értékek örökérvényűsége mellett teszi le a voksát.

Dr. Pap Ferenc
dékán

PÉCSI GYÖRGYI

KÁNYÁDI SÁNDOR KÖLTŐI VILÁGÁRÓL

A tanulmány Kányádi Sándor életművének kulcsversein keresztül szemlélteti azt az ívet, amelyet a költő példa nélküli pályájával megrajzolt. A 19. században gyökerező lírája szinte észrevétlenül válik huszadik századivá, benne a falusi, paraszti világ európai horizontúvá, egyetemessé, az egyszerű élménylira bölcséleti, létfilozófiai költészetté. Munkássága mintegy megismétli a magyar irodalom törzsfajlását: a népköltészettől, zsoltároktól, krónikás énekektől Petőfin, Arany Jánoson, Adyn, az erdélyi helikonistákon át a 20. század fontosabb stílusirányzataiig, a posztmodern szövegirodalomig ível.

Kulcsszavak: poétikai eszmény, sorsvállalás, provincialét, élménylira, létfilozófiai költészet

1. Bevezető

Kányádi Sándor költői életműve az egyetemes magyar irodalom egyik legszebb és legteljesebb megvalósulása. Bár költői világa szorosan kötődik a 20. századi, illetve az ezredfordulós romániai magyar társadalom mindennapjaihoz, sorsához, a nemzetiségi lét nem kizárólagos értelmezője, sőt közéletisége, életközelsége mellett (ellenére) még a diktatúra legtragikusabb évtizedeiből küldött „palackposta” versei is elsősorban nyelvi, formai gazdagságukkal, művességükkel, merész kísérletezésükkel, virtuozitásukkal hívták föl magukra a figyelmet. Költészete – ahogy Csiki László fölfigyelt rá – mintegy megismétli a magyar irodalom törzsfajlását: a népköltészettől, zsoltároktól, krónikás énekektől Petőfin, Arany Jánoson, Adyn, az erdélyi helikonistákon át a 20. század fontosabb stílusirányzataiig, egészen a posztmodern szövegirodalomig ível.

Kányádi Sándor életét, költészetét behatárolta a trianoni örökség és a kommunista diktatúra, de lírája minden fájdalomával együtt sem csak tragikus: belengi a derű, az irónia, a humor, a fanyar anekdotázó kedv, melyek az élet igénylését, az egyetemes létbizalmat erősítik. De talán csak azért születhetett jelentős irodalom ebből az „élményanyagból”, mert költői világképe eleitől sziklaszilárd fundamentumra, axiómákra épül: a közösséghez tartozás, az erkölcsi felelősség, a világban való otthonlét axiómájára, majd pedig a lét transzcendens fundamentuma axiómájára. A bizalom, hogy világunkban helyreállhat az erkölcsi világrend, kezdetektől nem változik, még ha drámákkal, tragédiákkal viselős is a hit, az erkölcsi meggyőződés vállalása, majd végül ontikus belátása (*Valaki jár a fák hegyén*).

Költészete talán minden lényeges ponton szemben áll korának uralkodó eszméivel, stílusával, világértelmezésével. A 20. században a népképviselői költészet hitele megrendült – Kányádi Sándor a prédikátori szerephez nyúl vissza; a modern líra a személytelenséget és az absztrakt tárgyiasságot abszolutizálja – Kányádi a leíró tárgyiassághoz, szociografikus hűséghez fordul; a 20. századi irodalom eltávolodik

az olvasótól – Kányádi arra törekszik, hogy versei mondhatók, sőt énekelhetők legyenek; az elszemélytelenedéssel szemben az emberi találkozások biológiai szintjére helyezi a hangsúlyt. A hagyományt, a folytonosság szálait veszi föl, s a divatokra látszólag ügyet sem vetve, mégis korszakonként beépítve az új stílusok eredményeit, hoz létre új stílust: a hagyomány folytathatóságának stílusát. Az ív, amelyet költői pályájával megrajzolt, talán példa nélküli: a 19. században gyökerező líra szinte észrevétlenül válik huszadik századivá, a falusi, paraszti világ európai horizontúvá, egyetemessé; az egyszerű élménylíra bölcseleti, létfilozófiai költészetté.

2. Erdélyi hitvalló

Kányádi Sándor 1929. május 10-én született az udvarhelyszéki Nagyalambfalván, székely középparaszti családban, a királyi Romániában. Születése tényleges napja a román királyság megalakulásának ünnepe is volt, ezért május 11-ére fogadták el a keresztlevelét, Kányádi *Alexandru* néven – *Sándor* az érvényben lévő román törvények miatt nem lehetett (református keresztlevelében *Sándor*). A költő kezdettől jelentőséget tulajdonít születése, gyermekkora környezetének, a szellemi, az emberi és a tárgyi hagyománynak, miközben igen messzire is elrugaszkodik. Mint mondta, három dolog kíséri végig a magyar nép életét: honfoglaláskor, népvándorláskor a népek is lóval és kutyával, később a deákok könyvvel indultak a világba. Születésekor Petőfi-kötet, (református) *Biblia* fogadja a szülői házban, társul egy árva kiscsikót és egy kiskutyát kap útravalónak. A csikót tizennyolc éves korában farkasok pusztítják el, addig azonban társa lesz – és költészeti mitológiát épít rá. Egyik nagy létbölcséleti költeményében, a később nagykompozícióvá bővített *Sörény és koponyáiban* ezt a lovát siratja el. Mítoszi a hely, a környék: a közelben született Tamási Áron, Orbán Balázs, a vidék Petőfi Sándor halálának koronatanúja, s talán sírja is ott nyugszik a közelben, a körtefáról, amely alatt a helyi legenda szerint utoljára pihent meg, verset is ír: „Haldoklik az öreg tanú, / Petőfi vén körtefája. / Azt beszélik ő látta volt / verset írni utoljára. // Alatta ült, onnan indult / éjfélkor a csatatérre...” (*Haldoklik az öreg tanú*). A szabadságszerető költő legendájának közelsége jó talaj a költő korai Petőfi-képének kialakulásához, Petőfi szabadságeszményét, a közteherviselés felelősségét és a közérthetőség (látszólagos egyszerűség) kötelességét pedig ars poetica alapjává teszi.

Kányádi szülőfalujában a két háború között egy hétosztályos román nyelvű állami elemi iskola és egy korlátozott létszámú, háromosztályos felekezeti református magyar elemi iskola működött. Korán kezdi az iskolát: a szülők, attól félve, hogy gyermekük esetleg nem kerülhet be a magyar iskolába, négy-öt éves korukban ott-hon megtanították gyermekeiket az anyanyelvi ábécére. Majd, akárcsak megismétlődne a Tamási Áron-i balsors, a már kisgyermekként parasztgazdálkodásra rendelt fiút balszerencse éri. Édesanyja korai halála után nem kisgyermeknek való nehéz paraszti munkát végez, súlyosan megbetegszik, így 1941-ben édesapja beiratja az I. világháború után bezárt és a második bécsi döntés, Észak-Erdély visszacsatolása

után ismét megnyílt székelyudvarhelyi református kollégiumba. A zaklatott háborús esztendőben még egy iskolaváltásra kényszerül: 1944–45-ben a Római Katolikus Főgimnázium magántanulója lesz, itt éri a háború befejezése és Észak-Erdély másodszeri elcsatolása Romániához.

A szocialista Romániában a magyar politikai baloldal kezdetben bízott abban, hogy nem ismétlődhet meg a királyi Románia nemzetiségellenes magatartása – ezt látszottak igazolni a háborút követő koalíciós időkben az 1945–47 közötti eredmények: kulturális és irodalmi intézmények alakulhattak, magyar színház nyílt, újjászerveződött a nemzetiségi könyvkiadás, azonban az 1947-es párizsi békeszerződés megkötése után a Román Munkáspárt (kommunista párt) hatalomátvételével Romániában is kiépült a sztálinista típusú kommunista struktúra, és ezzel egyidejűleg erőteljesen megváltozott Románia nemzetiségi politikája. Kezdetét vette a „húzd meg-ereszd meg” taktika, átmeneti részengedmények és rideg korlátozások váltakoztak: a hatvanas-hetvenes évek fordulóján szolid engedmények, a hetvenes évek végétől 1989-ig pedig a Ceaușescu-korszakban a legdurvább korlátozások kerültek bevezetésre – minden mód egyetlen célt szolgált: a nagyromán nemzetállam totális-sá tétele érdekében a magyarság beolvasztását, fölszámolását.

A háború után számos magyar író elhagyta Romániát, a harcoss baloldaliság kiktatta a prominens alkotók és irányzatok jelentős részét, ezt az űrt művészeti kérdések kiképzésével kísérelték meg pótolni. Így fordulhatott elő, hogy a 21 esztendő Kányádi Sándor, az említett háborús iskolai körülmények miatt túlkoros diák, faliújságra kitett versét az a 17 éves Páskándi Géza fedezi fel, aki kamasz zseniként, néhány írása alapján ekkor már az *Iffjúmunkás* lap szerkesztője. Petőfi nyomdokait követve a költő színésznek készül, az ekkor még szinte színmagyar Kolozsváron elkezd a Szentgyörgyi István Színházművészeti Főiskolát, de fél év után átiratkozik a Bolyai Egyetemre és itt diplomázik magyar irodalom tanári szakon.

A kor eszméivel való átmeneti azonosulás Kányádi Sándor költői pályájában is kétszeri indulást eredményez. Indulásakor, az ötvenes években Petőfi szabadságeszményét, népszolgálatát vallotta a magáénak: „Ha nem tudsz mást, mint eldalolni / Saját fájdalom, s örömed: / Nincs rád szüksége a világnak” (*A XIX. század költői*, 1847). Első kötete a *Virágzik a cseresznyefa* (1955). Korai versei a kor proletkultus hangulatát tükrözik, ám hamar megrendül a költő baloldalba vetett hite, amihez hozzájárult az 1956-os forradalom leverését követő megtorlás tapasztalata is. Jóllehet komolyabb szervezkedésre Romániában nem került sor, a román pártvezetés számára a begyűrűző magyar 56 ürügyet adott a tömeges megtorlásra, amely főleg a kisebbségeket sújtotta (kivégzések, bebörtönzések, kényszermunka, magyar nyelvű intézmények felszámolása). Szimbolikus jelentőségű, hogy 1959-ben a kolozsvári magyar Bolyai Egyetemet összevonták a román Babeșsel. A beolvasztás ellen Kányádi felesége is tiltakozott, ezért hat hétre le is tartóztatták.

Bár a költő második kötete, a belső vívódást jelző *Sirálytánc* kiadásra kerül 1957-ben, megjelenése pillanatában kivonják a könyvesbolti forgalomból, és zúzdába

küldik. Kányádi Sándor megrendült hitét jelzi, hogy szakít a megalázó, mindennapi csatározásokban őrlődő irodalmi közélettel, és 1960-tól a *Napsugár* című gyermeklap szerkesztője, szerzője lesz egészen nyugdíjaztatásáig. 1961-ben megjelenik első gyermekverskötete, a *Kicsi legény, nagy tarisznya*, 1964-ben a *Fényes nap, nyári nap*, 1965-ben a *Három bárány* –, amelyeket életében harmincnál több verses- és meséskönyv követ. A diktatúrában az erdélyi magyarság magyarországi könyvekhez nem juthatott hozzá, az anyanyelvi kultúra önellátásra kényszerült. Kányádi gyerekeknek, fiataloknak írt versei, meséi is az erdélyi, székelyföldi táj, természet, hagyomány, a szülőföld szeretetét sugallják. A verseknek, meséknek ezért legtöbbször nincs hagyományos értelemben vett mesei világa, meghökkentő cselekménye, hősei sem rendkívüli alakok – ellenkezőleg, a költőileg teremtett világ nagyon hasonlít arra, amit a gyermek a mindennapi életben vagy a közösség kulturális hagyományában előzetesen megismerhetett (erdélyi, székely furfangos emberek mindennapjai, medvés történetek, erdélyi folklórra ütő mondókák, versek, fabulák). A *Napsugár*-nál a szerkesztőknek az is feladatuk lett, hogy a kultúrpolitika népművelői programja jegyében rendszeresen találkozzanak az olvasóikkal, iskolákba, könyvtárakba látogassanak el. Kányádi derűs személyiségének köszönhetően népszerűek lesznek az együttlétek, amelyek lassacskán rendkívüli irodalomórakká alakulnak, s olyan, kezdetben gyermek olvasói réteg kezd toborzódni körülötte, amely Benedek Elek óta páratlan a romániai (és egyáltalán a) magyar irodalomban. Még idős korában is járja a Kárpát-medencei iskolákat, művelődési házakat, a szórványtelepüléseket, Észak- és Dél-Amerikáig, mindenütt hírelve a költészet és a magyar nyelv nemzetmegtartó erejét. Az olvasókkal való találkozásokat ars poeticája részévé teszi, irodalmi Kodály-módszernek nevezi, amelyeken a „karon ülőtől a botra támaszkodóig” mindenkivel szót tudott érteni, s legalább egy Petőfi-verset még a legkisebb szórványban is el tudtak közösen mondani: „A poézisnek van akkora ereje, ha igazán poézis, hogy egy nyelvközösséget össze tud kötni. Én ilyen naiv vagyok, ha uralkodóvá tesszük a költészetet a népben, lesz egy közös nyelvünk” – vallotta.

3. Költői életút

Kányádi Sándor a *Harmat a csillagon* (1964) kötethez datálja vállalt, tudatos költői indulását. E kötet versei még a klasszikus és a 19. századi népi irány jegyében íródnak Petőfi Sándor és Arany János etikai és poétikai eszményét vallva. A költő erőteljes mozdulattal fordul személyes múltja felé, mert számára a gyermekkor paraszti, falusi közösségében mitikus egységben élt ember és táj, ember és eszköz. Falusi, paraszti, pásztoréletet idéző versei tárgyiasan konkrétak, mégsem a szociológiai pontosság fontos számára, hanem az érzelmi kötés megerősítése és a falusi-paraszti világ etikuma, moralitása, munkaerkölcse: „Tisztesség dolgában mindig / tanulhat itt, el a sírig. // Becsületből, akit innen / tarisznyáltak, azt egykönnyen // nem fogja az élet piszka, / mert itt még a sár is tiszta” (*A mi utcánk*), és további versei, mint a *Tűnődés csillagok alatt*, az *Udvarunkon öreg gerenda*, az *Öreg kút*, a *Bot és furulya*.

Ezeket, a 19. századi zsánerköltészettel rokon műfajokat frissítik fel majd a kései *Vannak vidékek* ciklus különleges szépségű költeményei, a zsáner, a látomásos vers, a dal, a tájvers sokféle transzformáción át korszerűsített és légiesített változatai. A versek elégikus, panaszos, zoltáros búcsúzások a jövőt veszített közösségtől, s az utolsó pillanatban egyfajta Noé bárkajaként begyűjtik az arcokat, sorsokat – a himnusz, a zoltár emelkedettségével, a feltétlen szeretet és a sorsvállalás jegyében: „vannak vidékek viselem / akár a bőrt a testemen / meggyötörten is gyönyörű / tájak ahol a keserű / számban édessé ízesül / vannak vidékek legbelül” – írja az *Előhangban*. A cím régies, tizenkilencedik századi műfajt idéz, ahonnan a zsánerkép eredeztethető, ahonnan Arany *Toldijának Előhangja* magasodik.

A hatvanas évek végére a romániai magyar irodalom többé-kevésbé szinkronba került a fontosabb nyugat-európai esztétikai törekvésekkel, és világirodalmi rangú művek sorával jelentkeztek az új és már pályán lévő nemzedékek: Sütő András, Székely János, Szilágyi István, Szilágyi Domokos. Az '56-ot követő durva megtorlás, a magyarság intézményeinek visszaszorítása, vezetőinek leváltása, a nemzeti-ségi lét lefojtása – csodája ez a szellemnek – nem a magyarság és a helyi magyar irodalom önfeladását, asszimilációs készségét eredményezte, hanem irodalmának pompázatos felvirágzását, az irodalom pedig a magyar nyelv és a magyarság megmaradásáért való küzdelem legfontosabb terepe és eszköze lesz. Kányádi Sándor is fölhasználta az új stílusok eredményeit, de a régió, a nyelv, a társadalmi, kulturális, szellemi környezet és főleg saját poétikai hagyománya figyelembevételével maga is alakította.

Megjelenése pillanatában revelációként hatott Kányádi Sándor *Szürkület* (1978) című verseskötete, amelyben már félreérthetetlenül a várt Erdély szólalt meg az értékudat méltóságával és önérzetével. Ezer szállal kapaszkodott a magyar irodalmi műveltség gazdag és sokszínű hagyományához, mégis meglepően friss hangon szólt, s ezt főleg két reprezentatív, az avantgárd montázstechnikára épülő hosszúversében (*Fekete-piros, Halottak napja Bécsben*) látták kortársai megvalósulni. A kötet legfőbb költői üzenete – és ez Kányádi egész költészetének legfőbb üzenete – a szülőföld szeretetének éthosza, s a modernitás világra nyitottságával szemben a „provinciálét” kihívóan tudatos, provokatív vállalása. „Vállaltam eddig is s a tapasztalatok alapján hitemben megerősödve vállalom és vallom ezután is, hogy vidéki költő vagyok, ennek a provinciának a fia, és ha valami erénye, valami erőssége van az én verseimnek, akkor ez főként az, hogy ebből a talajból sarjadtak” – mondta. Versek egész sora vall a hazatérés, a hazaérkezés, az otthonlét megrendítő élményéről (*Mikor szülőföldje határát megpillantja, Mikor Janus elhagyta Paduát, Folytonosság, Portya után*). Kányádi Sándor „hazatérése” más, mint volt a több szempontból példaképnek tekintett Illyésé vagy Adyé, akik hosszabb párizsi élet után az elmaradottságra döbbsentek rá. Kányádi hazaérkezését nem előzte meg sem látványos elszakadás, sem – tetten érhető – belső kétely a szülőföldhöz való kötődést illetően. A hazaérkezés az „el nem vágyódás” kegyelmi állapotával azonos. Kányádi továbbgondolja Tamási Áron ábeli

meghatározását („azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne”), s úgy toldja meg, hogy *otthon legyünk otthon* benne, mert az otthon, a szülőföld, az anyanyelv valóságosan is elveszíthető. Érzékeli a veszteségeket, a leépülést, s a védelemre szoruló mellé áll. Túllépett az idő a megváltáseszmen, a megmaradás „maroknyi remény”-ére tolódik a hangsúly.

A nagy kulturális hagyományú, *múlt-tudatú, költészettel telített erdélyiség, az önigazgató, a létezett szabadságára emlékező székely falu, a megmaradást jelképező templom, a százados iskolahagyomány, a temető lesz az a tektonikai alap, amely a versépítmények egészének ritmusát, arányait kijelöli, s egyre inkább a nemzeti kisebbség egésze, mint az emberiség történelmi és metafizikai botránya (amelyről az 1989-es *Sörény és koponya* kötet indián és holokauszt versei szólnak) fogalmazódik meg verseiben. Nemcsak teremtett kultúrát sirat, hanem vele együtt a kultúra teremtőjét, áthagyományozóját, az embert is. Kányádi Sándor századokra ereszti vissza gyökereit. Apáczeit idézi példaként: „háttal áll arcát nem láthatjuk nem volt ideje megfordulni [...] megyünk hát mögötte amerre előljárói tekintetének / fénykévéi mutatják az irányt s az ösvényt lábunk előtt / követjük mint diákjai annakidején gyulafehérvárról / kolozsvárra jövet egyetlen batyunk botunk fegyverünk az anyanyelv” (1975). Szenci Molnárt és azt a peregrinus réteget emeli versebe, amely azért ment Európába, hogy okulásul *szolgálhasson* az otthoniaknak. Kirajzásuk sehol nem volt oly jellemző és meghatározó, mint éppen Erdélyben.

A hetvenes évekre kiforr a Kányádi-vers alapvetően kétféle modellje (a modernebb, az avantgárd szabadvershez kötődő formakultúrájúak és a nyelv variatív gazdagságát kihasználó, a hagyományt folytató kissé barokkos pompájúak), továbbá stílusjeggyé emelkedő fordulatai, verstípusai (példázat, látomás, életkép, portré), a klasszikus erdélyi-transzszilván hagyományhoz kötődő metaforikus tájírása, a lírai realizmus, az erőteljes képi telítettség és az epikus tartalom, a szelíd pátosz és a gyilkos (ön)íronia, az anekdotás hajlam és a tragikus hangütés. Látszólag egyszerű, könnyen befogadható a legösszetettebb, legstrukturáltabb Kányádi-vers is. Az egyszerűség, közérthetőség azonban csak azt jelzi, hogy versei több szinten is befogadhatóak.

4. Versek tánca

Az ideális, az „abszolút” versnek olyannak kell lennie, mint a shakespeare-i drámának, hogy minden rendű-rangú olvasó s hallgató megtalálja benne a maga műélvezetét. A modernséget ebben a bonyolult korban, bármilyen furcsán hangzik is, az egyszerűségben látom. Mondják, Einstein relativitás-elmélete nem tesz ki többet másfél gépelt oldalnál. S ma már a középiskolában is tanítják. A nagy lírai felfedezéseket is ilyen közérthető módon kellene közvetíteni, hogy azt a nem különösebben szakképzett olvasó is előbb-utóbb felfoghassa. Az, mint Einstein esetében is, csak egy szűk szakmai réteg számára érdekeseke.

– vallja Kányádi. A *Fától fáig* vers például a felszínen egy szorongó kisgyermek-kori emlék epikus leírása (mesében is megírta a történetet), mely azonban lét- és

sorsértelmező magasságig emelkedik. A *Fekete-piros* című leíró költeménye pedig mindössze egy vasárnap délutáni életkép: a költő a kolozsvári telefonház előtti téren figyel a széki lányok néma táncát. Szék község asszonyai, lányai a tatárbetörés áldozataira emlékezve viselnek fekete-piros gyászruhát, a vers jelen idejében cselédnek szegődnek a nagyvárosba. Magányuk, idegenségérzetük oldására kimenőjük alatt összegyűlnek a város terén, és körtáncot jártak. Eleinte még énekeltek, de leintették őket. A költő, felidézve a közösség megpróbáltatásait, néma táncból próbálja megfejtetni a dallamot, az elnémított táncuk pedig az erdélyi magyarság megmaradásának fájdalmas példázatává emelkedik.

Kányádi időről időre nagy, összegző, montázstechnikára épülő szintézisversekben, poémákban foglalja össze világértelmezését. Ilyen a *Halottak napja Bécsben* című versszimfóniája, hosszúverse is, az életmű, az erdélyi és az egyetemes magyar irodalom egyik csúcspanasz. Az egyes, a szűkebb nemzeti közösség és az emberiség sorsának, múltjának és esélyeinek olyan összegzése, amely a hagyományos és modern versbeszéd egymásba szervesülésében jelenik meg. A vers egyes szegmentumait a mozarti, Celanói Tamás énekére komponált *Rekviem* tételei hívják, mellyel polifon párbeszédet folytatnak. Szabadvers és népdal, gyermekdal, regölő, életkép, idill, zsoltár, könyörgés, kontemplatív ima, drámai miniatűr, szenttelen leírás, lírai részvét és indulatos harag. Sűrű, filmszerű vágásai érzékeltetik a lelki, érzelmi, intellektuális számvetést – nemcsak az erdélyi magyarság, hanem egyáltalán az emberiség megmaradásának, túlélésének érveit és esélyeit. A költő a világ pusztulását vízionálja ugyan, de az újjáteremtés kétélű hitével zárja a kompozíciót, egymásba játszva a tudományos világteremtés esélyét a metafizikai világteremtés bizalmával. (Fordításai révén jelentős sikereket ért el a vers nyugaton is: több angol fordítása készült, de van német, francia, holland, finn, észt, román és két svéd nyelvű változata is. Amerikai kiadója T. S. Eliot *Átokföldjéhez* méri, annak közép-európai párdarabjának látja.)

Hasonlóan fontos kulcsverse az életműnek a *Sörény és koponya* című remeklés. Ennek rövidebb változata az azonos című, 1989-es kötetben jelent meg, melyet Kányádi később monumentális, sokszólamú létbölcseleti költeménnyé dolgozott át. A versekben azt a kedves lovát siratja el, amelyet születésekor kapott, s 18 éves koráig gondozott. A szabadságszerető öreg lovat – és lócsaládját – farkasok támadják meg, és a keresésére induló költő csak a széttépett tetemét, a sörényt és a koponyát találja meg. A rövidebb vers a kedves ló elsiratása, mely a hosszúversben metafizikai, létfilozófiai mélységében teljesedik ki, s a magyar irodalom legjelentősebb létfilozófiai költeményei közé, leginkább a kései, tragikus Vörösmarty-versek mellé magasodik. A nagy ívű vers kérdése az, hogyan élhet együtt az ember azzal a lelki teherrel, amit az élő lelkiismeret tapasztal: személyes sorsában, környezetében és a történelemben, és hogyan élhet együtt Isten azzal a tudással, hogy teremtésének koronája, az ember rossz konstrukció, elrontott kreatúra. Aki átélte az ember tökéletesítésének nagy baloldali illúzióját, most egy új illúzióvesztésről

számol be: a posztindusztriális kor szintén az ember tökéletesítését hirdeti, de a moráltól elvált „rossz akarattal” szövetkező tudomány, a ráció már nemcsak népcsoportokat írthat ki, magát az emberi létet is megsemmisítheti. A költő azonban – ez a vers igazi meglepetése – megerősíti a hierarchiát: Isten talán neutrális, de a hallgató Isten is abszolútum. A létezés föltétele az Istennel szembeni alázat – pontosabban annak a belátása, hogy az Isten helyét elfoglalni akaró ember, az emberisten nem gazdája a mindenségnek.

Kányádi költészetében a hatvanas évek közepétől hangsúlyosan jelennek meg a bibliás-zsoltáros utalások, megidézések, s ezzel együtt az istenkérdés problematikája. Ilyen mű például a *Hipotézis* (1964) a *Tűnődve áll a férfi* (1964), a *Húsvéti Bárány* (1965), a *Ne szólj* (1965), *A XC. zsoltár* (1965), illetve az 1967-es *Isten sírján*. A dilemma nem Isten létének vagy nemlétének az ismeretelméleti kérdése, mélyebb értelme, hogy a kereszténység megteremtette az európai kultúrát, a reformáció megerősítette az anyanyelvet; ezek együttese szakrális otthont, közösséget és a lélek békéjét, mitikusan egész világot nyújtott, s mindennek a bizonyossága a 20. század második felében történelmileg is, és az egyes emberben is tragikusan megrendült. Kányádi költői válaszának szerves része a kereszténység: hitével, szent szövegeivel, élő hagyományával, a gyülekezet a maga közösségi lelkületével és a templommal. Visszahozza és megerősíti a közösséget éltető szimbólumokat (biblikusság, Megváltó-kép), és végül az éltető, erőt adó szimbólumokhoz mintegy visszahozza Istent is. A kései *Valaki jár a fák hegyén* a költő kevés Istenhez szóló, Istent közvetlenül kereső, és őt az elrejtőzködöttségében megtaláló verse: a kegyelemé. A világ rendjét a *Valaki ügyeli*, „gyűjtja s oltja” a csillagokat, teremti és befejezi az emberéleket, s érdemek szerint ítél is: az érdemesek lelkét új csillagban továbbélteti, a méltatlanokét „sötétlő maggá” összenyomja, megsemmisíti, azaz helyreállítja a világrendet. Az ég és a föld, a fönt és lent, a mikrovilág és a makrovilág harmonikus, egymásra felel, s megnyugodva veszi tudomásul, hogy „valaki jár a fák hegyén”, azaz világnk oltalom alatt áll.

KÖNCSE KRISZTA

KÁNYÁDI SÁNDOR VERSEIRE ÍRT KÓRUSMŰVEK

A tanulmány a zene és az irodalom különleges összekapcsolódását mutatja be öt olyan kórusmű mélyebb elemzésével, amely Kányádi Sándor verseire íródott. Azért esett a választás ezekre a zeneművekre, mert az ezeket ihlető versekben figyelhetők meg leginkább azok a költői eszközök, amelyek a zeneszerzők számára is inspirációt adhattak. Az elemzések bizonyítékkal szolgálnak a kitűnő lírikus és a magyar zeneszerzők termékeny együttműködésére, annak megvalósítására, amit Kányádi az „irodalmi szolmizáció” fogalmával illetett.

Kulcsszavak: kórusmű, irodalmi szolmizálás, hangszimbolika, ritmusképlet, megzenésített versek

1. Bevezető

Kányádi Sándor erdélyi költő a mai magyar klasszikus szépirodalom egyik legismertebb és legmegbecsültebb alakja. Költészete a kisebbségi lét fájdalmait, a székyelföldi tájak szépségeit, a nemzet sorsáért aggódó hangokat sűríti magába. Lírája rendkívül szuggesztív, szimbólumokkal tarkított.¹ Gyermekeknek szóló verseiben is arra törekszik, hogy játékos rímek segítségével emlékezetes képeket vetítsen a még kezdő olvasó elé. Látásmódján átsüt a tisztaság, az egyenes tartással megélt élet tapasztalata, az ártatlan természettel való bensőséges és személyes kapcsolat, mint ha csak az ősi népdalok közvetlenségével szólna mai nyelven. Bármilyen elé táruló látványt olyan szemléletesen ír le, hogy az őt körülvevő legapróbb részleteket is magunk elé tudjuk képzelni, szinte odarepít minket a versben megjelenített közegbe. A táj szépségeit sűrű képalkotással, rendkívül plasztikusan mutatja be.

Akiknek megadatott a személyes ismeretség öröme, azok egyöntetűen vallják, hogy a költőt késő öregkoráig jellemezte a széles horizontú szellemi nyitottság, a kitérültség, s egyfajta intenzív, már szinte gyermekinek mondható kíváncsiság a világ eseményei iránt. Ezért sem érezte méltatlannak, másodrendű tevékenységnek a gyermekekkel történő találkozásokat, beszélgetéseket. Készségesen, jókedvűen ment el a gyermekolvasókkal folytatott eszmecserekre. Az ifjúság számára írott műveit sem tartotta írói pályája melléktermékének.

Sajnos mind Romániában, mind Magyarországon adódtak olyan történelmi korszakok, amikor az írók egy részét hallgatásra ítélte a hatalom. Mint ismert, kortárs erdélyi költőink állandó harcban álltak a Ceaușescu-rendszerrel. A kisebbségi létben pedig szüntelenül küzdeniük kellett nemcsak az elnyomó hatalommal, de a mindig kísértő provincializmussal is. Folyton azt érezték, hogy bár az erdélyi magyarság halálra van ítélve, de ennek ellenére sem hódolhat be semmiféle hatalomnak. Mivel a szólásszabadság korlátozva volt, ezért szimbólumokba rejtve vagy a népdalok

¹ Pécsi Györgyi: *Kányádi Sándor*, Budapest, Előretolt Helyőrség Íróakadémia, 2019.

hangján, esetleg a gyermekeknek szóló irodalmi nyelven megszólalva próbálták meg magyarságukat kifejezni, ezzel eszményeiket megtartani, és azoknak érvényt szerezni az irodalmi életben. Kányádi Sándor ezt a hátravetett pozíciót másként élte meg: száznál is több találkozót tartott fiatal olvasóival még idős korában is. Ezeket a beszélgetéseket ars poeticája szerves részévé avatta: „irodalmi szolmizálásnak, irodalmi Kodály-módszernek” nevezte.²

Tanulmányomban a zene és az irodalom különleges összekapcsolódását mutatom be öt olyan kórusmű mélyebb elemzésével, amely Kányádi Sándor verseire íródott. Azért esett a választásom ezekre a zeneművekre, mert az őket ihlető versekben figyelhetőek meg leginkább azok a költői eszközök, amelyek a zeneszerzők számára is inspirációt adhattak.

Írásom bevezetőjében elsőként annak igyekszem utánajárni, hogy a költőnek milyen kapcsolata volt a zenével. Kányádi botfűlűnek mondta magát, de zenét hallgatni szeretett. Egy vele készült interjúban így nyilatkozott erről:

Egyszer panaszkodtam is Illyés Gyula bácsinak ennek kapcsán, és ő azt mondta nekem, hogy Petőfi Sándor sem tudott énekelni, azért is hagyta ott a színi pályát, mert akkoriban csupa népszínművet játszottak, amiben énekelnie kellett volna, de ő nem tudott. Nézd, mondta, ha ez vigasztal, Sándor, akkor meg kell hogy mondjam neked, hogy Babits Mihálynál is csak a szöveg alapján lehetett tudni, hogy a Himnuszt vagy a Szózatot énekli-e, de azért elég dallamos verseket írt. [...] Én is így valahogy vagyok vele. Mások azt mondják, hogy milyen dallamos verseket írok. Ez részemről kompenzálás. Így akarom rejtgetni az én botfűlűségemet.³

A kisebbségi létben a dalolás, a közös énekkincs különösen fontos, létfenntartó szerepet tölt be: „olyan erő lakozik az éneklésben, hogy az a legnagyobb kétségbeesés és nyomorúság közepette is a szívárvány hátára emelhet bennünket”⁴ – nyilatkozta a költő édesapja.

Ahogy a fenti idézet is mutatja, a zeneszerzők kedvelik a zeneiségben bővelkedő verseket. Kányádi Sándor versei olyan művészien lüktetnek, hogy annak, aki arra vállalkozik, hogy megzenésíti költeményeit, sok esetben a ritmusképlettel már nem is kell foglalkoznia, mert a verslábak tökéletesen megadják a zene ritmusát.

Ilyen például a *Madármarasztaló* című versének indítása (1. ábra). Ez zenében könnyedén 6/8-os lüktetéssé alakítható, melynek ritmusképlete így hangzik:

tá ti tám; tá ti tám.

Még egy példa a *Hófoltos még a határ* című verséből (2. ábra). Zenében ennek a ritmusképletnek felel meg 3/4-ben:

tá tá tá táá; ti ti tááá.

A költői eszközök közül elsőként a hangszimbolika különböző formáit emelhetjük ki, melyek szintén inspirálóak lehetnek egy zenemű megírásakor: a hangutánzó

² Pécsi Györgyi – Falusi Márton (szerk.): *Magyar irodalmi művek 1956–2016*, Budapest, MMA Kiadó, 2021, 719.

³ Mészáros Anikó: Sándor bácsi meséi. Villámcsvejev a születésnapos Kányádi Sándorral, *Képes Ifjúság*, 2014. május 29. [Sándor bácsi meséi](#) (Letöltés: 2023. 05. 09.)

⁴ Cseke Péter: *Látóhegyi tőprengések*, Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1979, 46.

szavak („prüszköl” – *Jó szánút, jó fejsze* c. vers), hangulatfestő szavak („totyogó” – *Tarlón tűzok lépeget* c. vers). Szintén zenei eszközzé válnak az alliterációk („szúr, sziszeg szinte ráz” – *Májusi kétségbeesés* c. vers). Ez csak néhány példa arra, hogyan ébreszti fel a zeneszerző képzeletét egy-egy olyan vers, amelyből árad a zeneiség.

1. ábra

Kányádi Sándor: *Madármarasztaló*
verslábak a versben

2. ábra

Kányádi Sándor: *Hófoltos még a határ*
verslábak a versben

2. Gyermekkarra írt kórusművek Kányádi Sándor gyermekverseire

A Nemzet Művésze címmel kitüntetett Kocsár Miklós (1933–2019) az a zeneszerző, akinek neve hallatán elsősorban Kányádi-versek megzenesítéseire gondolunk. A legtöbb ilyen művét gyermekkórusra írta, ezekből négy sorozat is készült.

Tanulmányomban a *Jó szánút, jó fejsze* című kórusművét ismertetem.⁵ A vers 1969-ben íródott, a kórusmű 1998-ban készült. A költemény⁶ székely életkép a havasokban, amelyet helyzetversnek is mondhatunk.

*Jó szánút, jó fejsze,
szán előtt két szürke.
Szálerdő, egyenes;
repül a két deres.
Jó csizma, jó ujjas,
két legény, két szíjas
csiki vagy gyergyói,
Küküllők tájáról,
szép Nyikó mentérről
két idevalósi.*

*Szót ritkán cserélnek,
énekel beszélnek,
megnézik félszemre,
kéznél-e a fejsze.
Nagy havas, nyugalmas,
csöndje is hatalmas:
akár a jövőndő,
hallgat a szálerdő.*

*Mintha csak hám nélkül
biztató szó nélkül
táncolva, prüszkölve
vágta a két szürke.
Átal a nagy erdőn,
hegy-völgyek hajlatán,
ezer tél havában
farolva fut a szán.*

Ha egy zeneszerző a lovak ügetését akarja megjeleníteni, szinte biztos, hogy 3/4-es lökötésben gondolkodik. Kocsár Miklós is így tett. Kányádi Sándor verse is így ritmizálható:

tá tá tá tá tá ti szü tám ti tá tá tá ti szü.

3. ábra

Kányádi Sándor: *Jó szánút, jó fejsze* – verslábak a versben

⁵ A kórusmű elérhetősége: [Videó](#) (Letöltés: 2023. 05. 09.)

⁶ Kányádi Sándor: *Jó szánút, jó fejsze...*, in Kányádi Sándor: *Valaki jár a fák hegyén. Kányádi Sándor egyberostált versei*, MEK. [Jó szánút, jó fejsze](#) (Letöltés: 2023. 05. 09.)

A székely életképhez hozzátartozik a havasok és a székely emberek némaságának, a természet szeretetének, az erdő félelmetes csendjének érzékeltetése. A zene csúcspontja a „nagy havas” erdő bemutatása: tágra nyitott szólamszerkesztésekkel festi le a zeneköltő a hatalmas tereket, hegyeket. A ritmus és a dallam utánozza a lovak ügetését, majd egyre inkább gyorsul a tempó, végül belevágtatnak a lovak a havasok idilli csendjébe. Ebben a pillanatban a kórus éneke száncsengő hangjaival egészül ki, így még inkább magunk elé képzelhetjük a szán suhanását.

Tóth Péter 1965-ös születésű zeneszerző, Kocsár Miklós tanítványa, 2007-ben négy gyermekkari művet írt Kányádi versekre, ezeket a Magyar Rádió Gyermekkkórusa mutatta be. A sorozatból a *Tarlón tűzok lépeget* címűt ismertetem.⁷

*Tarlón tűzok lépeget,
mögötte a népe megy:
felesége, fia, lánya,
veje, menyje, unokája,
apja, anyja, bátyja, nénje,
nagyszüleje és a dédje,
ipa, napa, sógor, após,
s nem maradhat el az anyós.*

*Ki totyogva, ki meg futva,
ott megy egész pereputtya.
Tarlón tűzok lépeget,
mögötte a népe megy.
Szemelgetnek, tallóztatnak,
estére nagy begyet raknak.*

A zeneszerző a többször visszatérő versszakokban a felsorolás lehetőségét ragadja meg. Ezekben gyorsabb vagy gyorsuló tempót alkalmaz. A felsorolás utolsó szereplője az anyós, akinek viszont úgy emeli ki a szerepét, hogy lelassítja, kiszélesíti a tempót és a harmóniákat, mintha egy igen természetes asszonytságot akarna zeneileg ábrázolni.

3. Vegyes karra írt kórusművek Kányádi Sándor verseire

A vegyes karra írt művek közül Kocsár Miklós *Májusi kétségbeesés* című művét választottam.⁸ Kányádi Sándor 1957-ben írta versét⁹, mellyel az 1956-os magyarországi eseményekre, a forradalom bukására és vérbe fojtására reflektált a kilátástalanság hangján.

Megrendítő a reménytelenségnek ez a leírása: a hatalom mint szögesdrót körbefon és megfojt mindent. Az igazság nem számít, a beletörődés gyásza maradt csupán. Bár segélykiáltásunk az égig hatol, nincs segítség, nincs kiút, a magyarság magára maradt. A nemzet tragédiáját világméretűvé tágítja, hogy a nemzettel sír a természet, mert az is csak diszharmóniát áraszt. A zenében ez utóbbi jelenik meg a diszharmonikus akkordokban. A zeneszerző kihasználja azokat a szöveg adta alliterációkat is, amelyeket zenében ki lehet emelni: „sír a sár; szánom a szerelmeseket;

⁷ Kányádi Sándor: *Tarlón tűzok lépeget*, in Kányádi: *Valaki jár a fák hegyén*. [Tarlón tűzok lépeget](#) (Letöltés: 2023. 05. 09.); A kórusmű elérhetősége: [Videó](#) (Letöltés: 2023. 05. 09.)

⁸ A kórusmű elérhetősége: [Videó](#) (Letöltés: 2023. 05. 09.)

⁹ Kányádi Sándor: *Májusi kétségbeesés*, in Kányádi: *Valaki jár a fák hegyén*. [Májusi kétségbeesés](#) (Letöltés: 2023. 05. 09.)

sziszegő szögesdrót”. Az áthatolhatatlan falakat úgy jeleníti meg művében a zeneszerző, hogy a harmóniai fordulatokat összesűríti, és nincs bennük feloldás.

*Mintha szögesdrótot hullatnának
a láger-álmú sötét felhők:
szúr, sziszeg az eső, szinte ráz,
mintha árammal volna töltve,
s hurkolódik pocsolyás
utakra, fákra, tetőkre.*

Hol az ég?

*A törpeség mindent beborít,
s az ember olyan gyámoltalan:
ijedten szökken kapualjtól kapualjig,
akinek útja van.*

Hol az ég?... Hol az ég?...

*Sehol egy résnyi rés,
egy repedés
a pacsirtás kedvű messzeség
felé.*

*Úgy sír, sajog az ég,
hogy a föld is sír belé.*

*Sírnak a rügybe hervadt álmok;
sír az ázott szélben riadtan ringó
ágak hegyén az esőcsepp pattintotta
bimbó,*

*a parkokban, a tereken
zokog a szerelem.*

A kegyetlen ég

föjlitta a padokról édes melegét,

és napok óta

*csak ontja, csak ontja:
ömlik sűrűn a sziszegő
szögesdrót-sűrűség.*

*Ez lenne hát a májusi áldás,
az áldott kenyérhezó
„Ó, irtóztató, irtóztató!”*

*Fuldokolnak a pocsolyák,
fojtogatják a tavak.*

*Szenyes kedvében
folyóvá dagadt
a patak.*

Sír a sár.

*Állok az ablaknál,
szemem könnybe lábad,
szánom a szerelmeseket
és sajnálom nagyon
a gyümölcsfákat.*

A „szúr, sziszeg az eső, szinte ráz” szövegrészletben ezt a kellemetlen érzetet ide-oda billegő lépésekkel idézi elő. Az „ijedten szökken” részletben új ritmuselem jelenik meg: a tizenhatod. Ezekkel a váratlanul gyors, apró szünetekkel megakasztott dallamfoszlányokkal a szöveg váltásait, a benne lefestett érzelmeket tükrözi. A „sír az ég” szövegnél fájó súrlódással érintkeznek a különböző szőlampárok lefelé lépegető dallammal. Ezek után következik egy hosszabb szakasz, mely a tavasz ünnepeit megülni nem tudó természetről szól. Ennek csúcspontja az „ez lenne hát a májusi áldás”-ra adott válasz: „Ó, irtóztató!” Majd visszatér a korábbiakhoz, többször megismételve a súlyos mondatot: „úgy sír a sár”. Végül a folyamatosan lefelé tartó basszus hangok fölött megszólaló, állóvízszerű harmóniákban megsiratja a kinyílni nem tudó gyümölcsfákat, vagyis azokat a fiatal életeteket, akik odavesztek a forradalomban és az azt követő megtorlásokban.

A fiatalabb zeneszerző nemzedékhez tartozó, 1966-os születésű Barabás Árpád nyolc madrigált írt Kányádi Sándor verseire (*Előhang; Madármarasztaló; Őszvégi játékok; Tánc a havon; Hófoltos még a határ; Májusi szellő; Nyári zápor; Mi lennénk?*). A nyolc zenemű 2005 és 2010 között keletkezett. Ezek közül kettőt választottam. Először a *Madármarasztaló* című vers¹⁰ ihlette kórusművet ismertetem.¹¹

<i>Nyári-kék</i>	<i>És veled</i>
<i>ősz é</i>	<i>itt marad</i>
<i>nézi a</i>	<i>bár egy-két</i>
<i>tó vizét;</i>	<i>hetet még,</i>
<i>tó vize</i>	<i>ha lehet,</i>
<i>őrzi még</i>	<i>halogat.</i>
<i>nyári nap</i>	<i>Ősz é</i>
<i>melegét.</i>	<i>messzi kék</i>
<i>Ősz é,</i>	<i>útjait</i>
<i>nyári nap</i>	<i>keresőn,</i>
<i>színarany</i>	<i>messzi kék</i>
<i>sugarak,</i>	<i>messziség</i>
<i>ugye még</i>	<i>hangjait</i>
<i>nem hagy itt,</i>	<i>figyelőn,</i>
<i>ugye még</i>	<i>ugye még</i>
<i>melegít</i>	<i>itt marad</i>
<i>éltető</i>	<i>te sok szép</i>
<i>sugarad.</i>	<i>madarad.</i>

A vers a nyarat szeretné még marasztalni, az éltető meleg napok emlékei elringatják az ábrándozót. Barabás Árpád zeneszerző ezt a dédelgetést, ringatózást fejezi ki a creticus verslábak (— U —) adta 6/8-os lüktetéssel. Először csak a női szólamok idézik vissza a nyarat, majd teljes pompájában hallhatjuk az évszak megidézését akkor, amikor a férfi szólamokkal együtt megismétlődik a nyitó szakasz. Az „éltető sugarad” szövegrésznél a kérés hangjait a zeneszerző úgy emeli ki, hogy egymás szavába vágnak a különböző szólamok az „ugye még nem hagy itt” szöveget énekelve. A madarakat visszatartó vágyakozásban stagnálnak a dallam hangjai az „ugye még itt marad” szakaszban, majd pedig zsongássá egyesülő harmóniában hallhatjuk az utolsóként itt maradt madarakat.

Barabás Árpád kórusmű sorozatának egy másik tétele a *Hófoltos még a határ*.¹² A vers ismét egy természetkép, de az előző ellentéte, itt már nem a nyárról, hanem a télen alvó növényekről van szó.

Szemben az előző, ringatózó ritmusképletekkel, ebben a kórusműben lassú 3/4-es metrumban szólalnak meg az elmosódott harmóniák. A zeneszerző minden olyan lehetőséget megragad, ahol szófestéssel élhet. Például a „szunnyadoz” szónál

¹⁰ Kányádi Sándor: *Madármarasztaló*, in Kányádi: *Valaki jár a fák hegyén*. [Madármarasztaló](#) (Letöltés: 2023. 05. 09.)

¹¹ A kórusmű elérhetősége: [Madrigálok](#) (Letöltés: 2023. 05. 09.)

¹² A kórusmű elérhetősége: [Videó](#) (Letöltés: 2023. 05. 09.)

minden akkord azonos harmóniájú. A „nyitogatja fehér szemét a hóvirág” szövegnél megemelkednek a hangok, a korábbi komor moll hangnemekből kibújik rövid időre egy-két dúr szín is. Az ibolya ébredésénél kezd gyorsulni a tempó, egymás szavába vágva lépnek be a szólamok, felélénkülnek a ritmusok is. A „szelíd napsugarak” szövegrésznél, hallva a sorvégi kicsengésben szóló hajlításokat, szinte érezzük, ahogy a szebbnél szebb harmóniak megsimogatják a lelkünket. Az utolsó versszakban a „színarany virágot álmodik” sorokban a legszínesebb akkordokat kapjuk ajándékba a zeneszerzőtől.¹³

*Hófoltos még a határ
s a dombok oldala.
Szunnyadoz még a kökény
s galagonya.*

*S az ibolya is ébred
a sombokor alatt:
költögetik a szelíd
napsugarak.*

*Alszik még a rengeteg
s a kertekben a fák,
de nyitogatja fehér
szemét a hóvirág.*

*Az ibolyatő fölött
a sombokor pedig
álmában már színarany
virágot álmodik.*

4. Női karra írt kórusművek Kányádi Sándor verseire

A női karra írt művek közül Tóth Péter *Gloria in excelsis* című művére esett a választásom.¹⁴ A zeneszerző egy karácsonyesti zsolozsma antifónájába (a *Hodie Christus natus est* kezdetű énekbe) építi be Kányádi Sándor *Isten háta mögött* című 1985-ös versét. Az antifóna, amelynek utolsó sora a „Gloria in excelsis Deo”, a ma született Krisztusról szól. A szöveg teljes fordítása:

*E napon Krisztus születék,
e napon az Üdvözítő megjelent,
e napon a földön énekelnek az angyalok,
örvendeznek az arkangyalok,
e napon ujjonganak az igazak is mondván:
Dicsőség a magasságban Istennek, alleluja.¹⁵*

¹³ Kányádi Sándor: Hófoltos még a határ, *Barátság*, 2011/6, 7001.

¹⁴ A kórusmű elérhetősége: [Videó](#) (Letöltés: 2023. 05. 09.)

¹⁵ A karácsony esti *Magnificat*-antifóna latin szövege:

Hodie Christus natus est,
hodie Salvator apparuit,
hodie in terra canunt Angeli,
laetantur Archangeli,
hodie exsultant justi, dicentes:
Gloria in excelsis Deo, alleluja.

Lásd: [Gregorian_énekek](#) és [Hodie_Christus](#) (Letöltés: 2023. 05. 09.)

Kányádi Sándor verse azonban nem az örömnépről szól:

<i>üres az istálló s a jászol idén se lesz nálunk karácsony hiába vártok nem jönnek a három királyok</i>	<i>megértjük persze mit tehetnénk de olyan sötétek az esték s a szeretetnek hiánya nagyon didereget</i>
<i>sok dolga van a teremtőnek mindenkivel ő sem törődhet messzi a csillag mindenüvé nem világíthat</i>	<i>előrelátó vagy de mégis nézz uram a hátad mögé is ott is lakoznak s örülnének a mosolyodnak</i>

A vers kisbetűkkel van írva, nincsenek írásjelek, minden szegényes, örömtelen, egyhangú benne. A másik abszurditás az a kép, hogy az ünnep legfontosabb szereplője hiányzik a jászolból: a kiseded. Hogyan lehet ünnepelni a karácsonyt a megszületett gyermek nélkül? A három királyok látogatása is elmarad. A jelentéstartalmat a hiánnyal, tagadással és ellentétpárokkal fejezi ki a mű: „hiába vártok – nem jönnek”. Nem világíthat a csillag, hiszen Isten olyan távol van tőlünk, hogy szeretete nem ér el bennünket. Ezért nem találjuk a jászolban a kisededet, az isteni szeretet megtestesülését. Az ünnep fénye nem ér el hozzánk, számunkra, úgy látszik, nem érkezett el a megváltás ideje. A magyarságot a szórványban magára hagyta az Isten. Ezt a bibliai képet az aktuálpolitika nyelvére lefordítva ekképp értelmezhetjük: most még a romániai Ceaușescu-korszak erői győzedelmeskedtek.

Tóth Péter zeneszerző ötlete még inkább kiemeli ezt a kettősséget. A darabot nyitó részben a latin ének fenséges szépséggel, fénylően szól, az Isten dicsőségét hirdető többszólamú énekben az egész világ ujjong az ünnepen. Majd jön az ellentét: a Kányádi-vers egyszólamú megszólalása mollban, lefelé ereszkedő dallamvonallal. A „hiába vártok” szakaszban a siettetést az egymás után belépő szólamok érzékeltetik. A „nem jönnek” határozott kijelentést szimbolizáló akkordok többször is megisméltódnak, ezzel a zeneszerző nyomatékosít. Az első versszak végén ismét egy búsan lehajló melódiát hallhatunk, majd újra felcsendül az örömnépről latin éneke. A második versszakban a „sok dolga van a teremtőnek” szöveget a lemondás érzete hatja át, mely után kissé ironikus kiszólás következik a szövegben: „mindenkivel ő sem törődhet”. Az eltávolodás hangjai („messzi a csillag”) alól elfogynak a harmóniák – ezzel érzékelteti a zeneszerző a messzeséget. A harmadik versszak indulásakor kissé dühösen, forte hangerővel kezd („megértjük persze”), majd a „szeretet” szóra rántja össze a széthullott szólamokat. A versszak utolsó szavánál („diderget”) szófestést alkalmaz, ugyanis apró szünetekkel szakítja meg a kórus énekét, mintha a reszketés, vacogás hangjait utánoznák. Most már a harmadik „hodie” megszólalás is csak töredezett formában van jelen, sőt belebeszél a latin énekbe, megszakítja azt: „előrelátó vagy, de mégis nézz uram a hátad mögé is” – ismét egy ellentétpár ironikus felhanggal. S mindezt a végén egy lemondó *Amen* fejezi be zárlatként.

5. Összegzés

Tanulmányom végéhez csatoltam egy összefoglaló táblázatot, amely – a teljesség igénye nélkül – azokat a Kányádi-verseket gyűjti össze, amelyeket magyar zeneszerzők kórusművekké formáltak az 1990-es évektől (1. táblázat).

Írásom akkor valósítja meg elképzeléseimet, ha sikerült rávilágítanom arra, miért ilyen impozáns ez a lista, azaz miért vállalkoznak folyamatosan zenei életünk rangos képviselői a Kányádi-versek megzenésítésére. A zeneszerzők személyét illetően – mint arra már az előzőekben utaltam – a vezérszólamot Kocsár Miklós kompozíciói adják. A száraznak tűnő adatok is a kitűnő lírikus és a magyar zeneszerzők termékeny együttműködését bizonyítják. Egyben utat jelentenek annak a megvalósítása felé, amit Kányádi az „irodalmi szolmizáció” fogalmával illetett. Vagy József Attila ismert sorait parafrázálva: ő (ti. Kányádi Sándor) gyermeki népét fogja, nem középiskolás fokon, tanítani – megzenésített versei segítségével is.

1. táblázat
Magyar zeneszerzők kórusművei Kányádi Sándor verseire

Zeneszerző	Cím	Előadóegyüttes	Évszám
Barabás Árpád	Előhang	vegyes kar	2010
Barabás Árpád	Madármarasztaló	vegyes kar	2010
Barabás Árpád	Őszvégi játék	vegyes kar	2010
Barabás Árpád	Tánc a havon	vegyes kar	2010
Barabás Árpád	Hófoltos még a határ	vegyes kar	2010
Barabás Árpád	Májusi szellő	vegyes kar	2010
Barabás Árpád	Nyári zápor	vegyes kar	2010
Barabás Árpád	Mi lennék?	vegyes kar	2010
Duffek Mihály	Délután	női kar	2001
Horváth Barnabás	Nem alszik a tenger	női kar	1991–93
Horváth Barnabás	Békabúcsúztató	női kar	1991–93
Horváth Barnabás	Őszeleji kívánság	női kar	1991–93
Kocsár Miklós	Téli alkony	egynemű kar	1993
Kocsár Miklós	Ne félj!	egynemű kar	1993
Kocsár Miklós	Jó szánút	egynemű kar	1993
Kocsár Miklós	Nyár van, nyár	gyermekkar	2007
Kocsár Miklós	Tarlón tűzok	gyermekkar	2007
Kocsár Miklós	Hajt a csordás	gyermekkar	2007
Kocsár Miklós	Zivatar	gyermekkar	2007
Kocsár Miklós	Májusi szellő	gyermekkar	2008
Kocsár Miklós	Ballagi	gyermekkar	2008
Kocsár Miklós	Pitty-potty	gyermekkar	2008
Kocsár Miklós	Április hónapja	gyermekkar	2008
Kocsár Miklós	Májusi szellő	gyermekkar	2008
Kocsár Miklós	Gágogó	gyermekkar	2008
Kocsár Miklós	Pulyka-szégyen	gyermekkar	2008
Kocsár Miklós	Kotkodács	gyermekkar	2008
Kocsár Miklós	Szerencse	gyermekkar	2008

Zeneszerző	Cím	Előadógyűttes	Évszám
Kocsár Miklós	Róka-mondóka	gyermekkar	2008
Kocsár Miklós	Őszi réten	gyermekkar	2008
Kocsár Miklós	Birka-irka	gyermekkar	2008
Kocsár Miklós	Csóka	gyermekkar	2008
Kocsár Miklós	Felleg hátán felleg	gyermekkar	2008
Kocsár Miklós	Ez a tél	gyermekkar	2008
Kocsár Miklós	Veréb-nóta	gyermekkar	2008
Kocsár Miklós	Farkas	gyermekkar	2008
Kocsár Miklós	Aki fázik, vacogjon/Befagyott a Nyárád	gyermekkar	2008
Kocsár Miklós	Kelj föl nap	gyermekkar	1997
Kocsár Miklós	Kánikula	gyermekkar	1997
Kocsár Miklós	Elment a nyár	gyermekkar	1997
Kocsár Miklós	Hóvirág, hóvirág	gyermekkar	1997
Kocsár Miklós	Madáretető	gyermekkar	1994
Kocsár Miklós	Zsörtölődő	gyermekkar	1994
Kocsár Miklós	Betemetett a nagy hó	gyermekkar	1994
Kocsár Miklós	Tánc a havon	gyermekkar	1994
Kocsár Miklós	Tél derekán	gyermekkar	1994
Kocsár Miklós	Új esztendő	gyermekkar	1994
Kocsár Miklós	Valaki jár a fák hegyén	női kar	1995
Kocsár Miklós	Márciusi versike	női kar	2003
Kocsár Miklós	Zümmögő	női kar	2003
Kocsár Miklós	Bokor alján ibolya	női kar	2003
Kocsár Miklós	Őszeleji kívánság	női kar	2007
Kocsár Miklós	Madármarasztaló	női kar	2007
Kocsár Miklós	Dombok hátán fut a szél	női kar	2007
Kocsár Miklós	Jön már az ős	női kar	2007
Kocsár Miklós	Májusi kétségbeesés	vegyes kar	2006
Kocsár Miklós	Könyörgés tavasszal, 1957	vegyes kar	1999
Kovács Zoltán	Erdőn jártam	gyermekkar	2009
Megyeri Krisztina	Szöcske	női kar	2010
Megyeri Krisztina	Hajnalban a csillagok	gyermekkar	2009
Megyeri Krisztina	Hallgat az erdő	gyermekkar	2009
Megyeri Krisztina	Zöld király	gyermekkar	2009
Megyeri Krisztina	Eljött a szüret	gyermekkar	2009
Tóth Armand	Tarlón tűzok lépeget	gyermekkar	2005
Tóth Árpád	Harangfőlirat	vegyes kar	2014
Tóth Péter	Hajnalban a csillagok	gyermekkar	2006
Tóth Péter	Napszállatja, napnyugta	gyermekkar	2006
Tóth Péter	Nyári alma ül a fán	gyermekkar	2006
Tóth Péter	Tarlón tűzok lépeget	gyermekkar	2006
Tóth Péter	Gloria in excelsis (Isten háta mögött)	női kar	2000
Verebes Ernő	Vannak vidékek		1997
Zoltán Aladár (Homoródi Zoltán)	Hét kóruspoéma – ebben egy tétel Kányádi verse	vegyes kar	1977

Irodalomjegyzék

Cseke Péter: *Látóhegyi töprengések*, Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1979.

Kányádi Sándor: *Valaki jár a fák hegyén. Kányádi Sándor egyberostált versei*, MEK.
[Valaki jár a fák hegyén](#)

Mészáros Anikó: Sándor bácsi meséi. Villámcevej a szülinapos Kányádi Sándorral, *Képes Ifjúság*, 2014. május 29. [Sándor bácsi meséi](#)

Pécsi Györgyi: *Kányádi Sándor*, Budapest, Előretolt Helyőrség Íróakadémia, 2019.

Pécsi Györgyi – Falusi Márton (szerk.): *Magyar irodalmi művek 1956–2016*, Budapest, MMA Kiadó, 2021.

Források

Gloria in excelsis videólinkje. [Videó](#)

Hőfoltos még a határ videólinkje. [Videó](#)

Jó szánút, jó fejsze videólinkje. [Videó](#)

Madármarasztaló videólinkje. [Videó](#)

Májusi kétségbeesés videólinkje. [Videó](#)

Tarlón tűzok lépeget videólinkje. [Videó](#)

Hodie Christus natus est latin szövege. [Hodie Christus](#)

Hodie Christus natus est magyar szövege. [Gregorian énekek](#)

SOMODI ILDIKÓ

MADÁRSZIMBOLIKA A MŰVÉSZETBEN

A madár a művészet kedvelt motívuma, különböző korokban számtalan formában megjelenik ornamentikaként vagy szimbólumként. Jelen tanulmány a madárszimbolika gazdagságát a középkori keresztény képzőművészet kiemelt példáival szemlélteti. A madárszimbólumok a Bibliában is számos vonatkozásban megjelennek: a tanulmány további célja az evangélium üzenetét hordozó madárszimbolika ikonográfiai sajátosságainak bemutatása.

Kulcsszavak: madárszimbólum, allegória, keresztény képzőművészet, ikonográfia, képkorszak

1. Bevezető

A madár a művészet kedvelt motívuma, különböző korokban számtalan formában megjelenik ornamentikaként vagy szimbólumként kommunikációs szerepben. Különleges szépségével esztétikai élményt nyújt, kapcsolódik minden igazán fontos esemény képi ábrázolásához, magával ragadó szépsége szemlélődésre készítet.

Kányádi Sándor verseinek is gyakori szereplői, akár főszereplői a madarak, melyek szimbólumként is számtalan vonatkozásban megjelennek a költő verseiben és novelláiban. A teremtett világunk szépségére rácsodálkozó költő kiapadhatatlan örömforrásai, verseiben évszakok búcsúztatói, „költögetői”, a tél „zsörtölődői”, amelyek gazdag inspirációt jelentenek a képzelet számára és készítetést a képi megjelenítésre, verseinek alkotó befogadására hallgatóink számára is.

Tanulmányomban azzal szeretnék kapcsolódni a verseny témájához, hogy a madárszimbolika gazdagságát a középkori keresztény képzőművészet kiemelt példáiban mutatom be röviden. A madárszimbólumok a *Bibliában* is számos vonatkozásban megjelennek, pl. Noé történetében a galamb a szabadság, a szabadulás hírnöke. Jézus megkeresztelésekor a Szentlélek galamb formájában ereszkedett alá, de a példabeszédeknek is gyakori metaforái a galambok. A korai kereszténység egyik legkedveltebb, leggyakrabban előforduló szimbóluma. Megjelenik síremlékek domborművein, katakombák falfestményein, templomok mozaikjain. A madárszimbolika keresztény művészetbeli gyakorisága és szépsége abban rejlik, hogy a „Teremtés” kicsiny csodájaként a szépségére rácsodálkozó ember számára a láthatóról a láthatatlanra irányíthatja figyelmünket.

Minden egyes csoda valami olyat ír le kisbetűkkel, amit Isten már ráírt vagy rá fog írni a természet palatáblájára, csak talán túl nagy betűkkel ahhoz, hogy észrevegyük. Minden csoda a világegyetemen munkálkodó Isten egyetlen műveletére összpontosít.¹

Ezekkel a gondolatokkal C. S. Lewis a láthatóban feltáruló csoda lényegét fogalmazza meg. *Csodák* című művében kifejti, hogy a kereszténység „lényegénél fogva egy hatalmas CSODA története. A keresztények figyelmének középpontjában álló

¹ C. S. Lewis: *Csodák*, Budapest, Harmat, 2016, 201.

csoda a megtestesülés. Azt mondják, Isten emberré lett. Minden más csoda ezt készíti elő, erről tesz bizonyosságot, vagy ebből ered.”² Talán éppen ezért a művészetben a madár valamiképpen minden fontos üzenet hírnökévé, szimbólumává vált.

A madárszimbólumok szépsége és jelentősége esetünkben éppen az, hogy e hatalmas CSODA történetének minden eseményénél megjelennek. Az evangéliumokban Krisztus eseményeinek kísérői, szimbólumai, a keresztény művészetben a megtestesülés és a megváltás bizonyosságát hordozva létértelmezésünk emlékeztető forrásai. Tanulmányomban törekszem az emlékeztetés e szép példáit, az evangélium üzenetét hordozó madárszimbolika ikonográfiai sajátosságait röviden bemutatni.

2. A képkorszak művészetéről

A téma kifejtése röviden megkívánja a korszak, nevezetesen a középkor művészeti törekvéseinek és a vallás kapcsolatának rövid áttekintését. A középkori művészet és vallás kapcsolatáról elmondható az egymást gazdagító szoros kapcsolat, és ennek révén a művészet jelentősége a kultuszban. Békési Sándor *A keresztény esztétika teológiája* című értekezésében rámutat a kultusz és kultúra egymást gazdagító voltának lényegére:

Amennyiben a teremtett világmindenség közepében az ember áll, aki tevékenységével kultúrát alkot, amely *axis mundi*, a világ tengelyének centrumában, az egyházban mutatja fel ezen kultúrának szépségét, s amennyiben ezen krisztusi kultúrának szívében a megöletett és győzelmes Bárány áll, úgy *a kultúra magva a kultusz s a kultúra istentisztelet*.³

Ennek értelmében kifejti, hogy az igazi művészet a kultuszban kezdődik el. A művésznak – vagy inkább nevezhetjük mesternek – ehhez kicsit teológusnak is kellett lennie, munkáját az alázat és a „Lélek” általi töltekezés jellemezte. A középkorban a kép a vallási hagyomány tükréeként, az evangélium közvetítő közegeként jelenik meg.

A kép és a keresztény kultúra összefüggéseinek rövid kifejtését Hans Belting német kultúrtörténész *Kép és kultusz* c. tanulmányára alapoztam.⁴ Belting a művészet két nagy elkülöníthető korszakolását a kultusz és a kultúra egymáshoz való viszonya, annak változása alapján állítja fel. Művészetelméletében a két nagy korszakot a művészet kifejlését meghatározó kultusz alapján határozza meg: a középkor művészetét *képkorszaknak*, a kultusz és kultúra szétválását követő korok művészetét az újkortól a *művészet korszakaként* definiálja. A kultusz és kultúra szoros kapcsolatának középkori művészetét képkorszaknak nevezi, mivel a kép létrejötte szorosan kapcsolódik a vallási hagyományhoz, eredete a *vera* ikon. Ezzel szemben a művészet korszakának jellemzője, hogy a mű az autonóm művész invenciójához kötődik, a kép a művészet szabályai szerint jön létre, és azok alapján fejthető meg.

² Uo., 161.

³ Békési Sándor: *Ergon. A keresztény esztétika teológiája. Disszertáció*, Budapest, 2003, 120. A disszertáció anyaga könyvformában: Békési Sándor: *Ergon. A keresztény esztétika teológiája*, Budapest, Mundus Novus Könyvek, 2010.

⁴ Hans Belting: *Kép és kultusz. A kép története a művészet korszaka előtt*, Budapest, Balassi Kiadó, 2000, 11–16.

Rámutat, hogy az újkortól a képek új esztétikai meghatározása a „művészet szabályainak engedelmessé vált.”⁵

A vallás és művészet kapcsolatáról való vita a reformáció után a klasszicizmusból a romantikába való átmenet idején lángolt fel újra. Ekkor merült fel a kérdés, hogy a reneszánsz művészet klasszikus (azaz pogány) vagy jámbor módon keresztény.⁶ E tanulmány keretei nem engedik meg a művészete korszakának bővebb kifejtését. A témánk szempontjából fontosabb a kép, ezért a képkorszak művészetének rövid bemutatására törekszem.

Belting a *képkorszak* művészetének jellemző sajátosságait az *ikon* alapján határozza meg, mely szerint a középkori hagyomány szerint a kép az *imago* – a *kép vera ikon, valóságos, személyes képmás*. Az *ikont* az anyagtalan és mozdulatlan formák révén transzcendencia jellemzi, mintegy átereszt magán a mintául szolgáló eredetét. A képek, az ikonok a *dinamisz*, a természetfölötti hatóerő birtokában állnak.⁷ Kifejti, hogy a kép olyasminnek a szimbóluma, ami a jelenben csak közvetve tapasztalható meg.⁸

A képnek vagy ikonnak *emlékeztető* szerepe van: Isten múltbeli és eljövendő történelmi kinyilatkoztatása között helyezkedik el a jelen, a megtörténtre és az ígéretre emlékeztet. Mindezek alapján elmondható, hogy a képkorszak művészete jellemzően *allegorikus* és *szimbolikus*, a *Biblia* igei üzenetének képi közvetítésére hivatott, anagógikus szerepe van.

Az első században élt Pszeudo-Dionüsziosz a középkori szimbolizmus anagógikus szerepét, lényegét fogalmazza meg:

Az Isten érzékletti léte távol áll a mi érzékihez szokott szellemünktől. Így a szümbolon anagógikus funkciót kap, az isteni megismeréshez kalauzol fel bennünket úgy, ahogy az allegorikus beszédmód magasabb megértéshez vezet.

Mert az érzéki nem pusztán semmiség és sötétség, hanem az IGAZ kiáramlása és visszfénye. A magasabb világ fényét az alacsonyabb világra vetíti, s az érzékelhető dolgokban a tisztán szelleminek a nyomaként jelenik meg.⁹

3. Az allegória és a szimbólum történeti értelmezéséről

A középkori művészet és vallás – *kultúra* és *kultusz* – szoros kapcsolatát a képalkotás ikonográfiájának elemzésében is nyomon követhetjük.

Mivel a képkorszak művészete jellemzően allegorikus és szimbolikus, ezért szükséges a fogalmak történeti értelmezésének rövid áttekintése. Hans Georg Gadamer német filozófus Heidegger létértelmezési koncepcióját alkalmazza a művészetelméletre, és rámutat a két ikonográfiai eljárás különbségére.¹⁰

⁵ Uo., 488.

⁶ Uo., 507.

⁷ Uo., 133.

⁸ Uo., 10–11.

⁹ Uo., 106.

¹⁰ Hans Georg Gadamer, a hermeneutika nagy képviselője, aki az *Igazság és módszer* című, 1960-ban megjelent művében a hermeneutikát az esztétikai filozófia rangjára emelte. Hans Georg Gadamer: *Igazság és módszer*, Budapest, Osiris, 2003.

Megállapítja az allegória és szimbólum történeti értelmezéséről, illetve fogalmáról, hogy a 18. századi esztétikai irodalomra jellemző, hogy szinonimaként alkalmazza a két fogalmat. Eredeti értelemben is van valami közös a két fogalomban, mindkettő valami olyasmit jelöl, aminek nem a megjelenésében, látványában, illetve hangzásában van az értelme, hanem olyan jelentésben, amely rajta kívül található, így a nem érzéki érzékivé válik.¹¹

Az allegória eredetileg a beszéd, a *logos* szférájába tartozott, helyettesíti valami kézzelfoghatóbbal azt, amire gondolunk. Például a *Bibliában* az *Ószövetség* történetei – az *Újszövetség* allegóriái, eseményei az eljövendő beteljesülésére mutatnak.

A szimbólum viszont nem korlátozódott a *logos* szférájára, mert jelentése révén nem korlátozódik egy másik jelentésre, hanem saját érzéki létének van „jelentése”. Felmutat valamit, amiről valami mást is felismerhetünk.¹² Ezek értelmében Gadamer megállapítja, hogy a látható látvány és a láthatatlan jelentés „egybeesésén” alapul a vallási kultusz valamennyi formája. Megfogalmazza, hogy a képzelet az örök igazságot csak hasonlatszerűen képes megragadni.

A témánk szempontjából fontosnak tartom kiemelni, ami a szimbólum vallási formájáról elmondható: azaz pontosan a *szimbolon* eredeti meghatározásának felel meg, *egynek a kettéosztása és a két rész újraegyesítése egészzé*.

A *keresztény szimbólumok* jelentősége éppen abban rejlik, hogy olyan szimbólumok, amelyek nem csupán a tartalmuk, hanem ugyanakkor megmutathatóságuk révén érvényesek, olyan jelek, amelyekről egy közösség tagjai felismerhetik egymást. A vallási szimbólummal való találkozásban is az „Egység” felismerése valósul meg, töredékes létünk egészül ki. Továbbá kifejti, hogy ez által a műalkotás a *helyrehozó teljesség* üzenetével szólíthat meg, ebben áll a szimbólum jelentősége.

Az alábbi képelemzésekben a képkorszak művészetének a „helyrehozó Egység” szimbólumai által erre a vallás és művészet egymást gazdagító voltára szeretnék rámutatni. Az evangéliumokból ismert Krisztus-eseményhez kapcsolódó műalkotások ábrázolásainak szimbolikájában a megtörténtre és az ígéretre való emlékeztetés példáit szeretném bemutatni.

A tanulmány következő részében, korántsem a teljesség igényével, válogatott képek alapján áttekintem a teljes *Krisztus-esemény* ikonográfiáját végigkísérő mádárszimbolikát. E szimbolika szépségét szeretném hangsúlyozni Békési Sándor gondolatait idézve, aki Klaus Berger nyomán kifejti, hogy az esztétikát alkalmazó hermeneutika számára a jelkép megtapasztalása nem üres szimbolizmus, hanem *re-álszimbolizmus*, amely a jelentés szabadsága révén egy távoli célt foglal magában: a hétköznapi nyelvtől eltérően, *a legutolsó és legmélyebb titok irányába mélyed el, az isteni ígéretbe nyújt betekintést*, Isten jelenvalóságának; az igaznak, jónak és a szépnek megtapasztalásával.¹³

¹¹ Uo., 102.

¹² A szimbólum eredeti görög értelmezése *terra hospitalis*, agyagtáblácska, amiről a másikat barátként ismerni fel – ezt a felebaráti szeretet jeleként, illetve az *egység, közösség* felismeréseként is értelmezhetjük. Uo., 105.

¹³ Békési: *Ergon*, 36. Erről lásd még: Békési Sándor: *Vizuális nyelv. A síkbeli műalkotások olvasási technikája és értelmezése*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kar, 2015.

4. Képelemzések

4.1. Jézus születésének ígérete és a madárszimbólum

Lukács evangéliumában így írja le az angyali kijelentést (1,26–33):

A hatodik hónapban pedig Isten elküldte Gábrriel angyalt Galilea egyik városába, Názáretbe egy szűzhöz, aki a Dávid házából származó József jegyese volt. A szűznek pedig Mária volt a neve. És hozzálépve így szólt az angyal: Üdvöz légy, kegyelembe fogadott, az Úr veled van! Mária megdöbbsen e szavakra, és fontolgatta, mit jelenthet ez a köszöntés. Az angyal ezt mondta neki: Ne félj, Mária, mert kegyelmet találtál Istennél! Íme, fogansz méhedben, és fiút szülsz, akit nevezs Jézusnak. Nagy lesz ő, és a Magasságos Fiának nevezik majd; az Úr Isten neki adja atyjának, Dávidnak a trónját, ő pedig uralkodik a Jákób házán örökké, és uralkodásának nem lesz vége.¹⁴

A Krisztus-esemény első madárszimbóluma a *galamb*. Az ikonográfiai hagyományban a Szentlélek galamb formájában száll alá, az evangélium üzenetét hozó jelenetekben ábrázolt Gábrriel arkangyal és Mária fölött.

A galamb a Szentlélek jelképeként az ábrázolásokban először az V. században jelenik meg, de már a niceai zsinattól (Kr. u. 325) a Szentlélek hiteles ábrázolásának tekintették. Az *angyali üdvözlés* képein már a legkorábbi kéziratokban is látható: általában a középkori képek centrumában a mennyből száll alá, és Mária irányába mutat, vagy érinti glóriáját, mint az itt látható miniatúrán (1. kép).

1. kép

Az angyali üdvözlés IX. (Szent) Lajos és Kasztíliai Blanka *Zsoltároskönyvének* miniatúráján, 1125–35

¹⁴ Az idézet itt és a későbbiekben a 2014-es revideált új fordításból származik: *Biblia*, Budapest, A Magyar Bibliatársulat megbízásából a Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, 2014.

2. kép

Ambrogio Lorenzetti: *Angyali üdvözlés*, 1344, Siena, Pinacoteca Nazionale

Lorenzetti *Angyali üdvözlését* ábrázoló táblaképén is alapvető kompozíciós elem a szimmetria a kereszttel a középpontban, amelynek tengelyét a boltozatot tartó arany oszlop jelöli ki (2. kép). A képen a galamb a boltozat alatt jelenik meg Mária tekintetének fókuszában, hangsúlyozva ezzel a Szentlélek szerepét az eseményben.

3. kép

Simone Martini (és Filippo Memmi): *Angyali üdvözlés Szent Ananusszal és Szent Margittal*, 1333, Firenze, Uffizi

Simone Martini alkotásán is a középpontban helyezkedik el a Szentlelket szimbolizáló galamb, az angyalok gyűrűjében (3. kép). Az arany háttér gótikus ívmezejében mély, tüzes arany színben ragyog fel a Szentlélek az esemény központi szereplőjeként.

4. kép

Ismeretlen mester: *Angyali üdvözlés*, 1420 körül,
Barcelona, Museu Nacional d'Art de Catalunya

A XIV. századi ikonográfiában jellemző galamszimbólum még a XV. századi ismeretlen spanyol festő táblaképén is megfigyelhető (4. kép). A mennyet jelképező lepélből Mária olvasóállványára szálló fehér galamb a kép fókuszában helyezkedik el. A kompozíciós szerkezet középpontjában megfigyelhető kereszt a beteljesedésre előremutató eszkatologikus¹⁵ időszemlélet jele. Olyan ikonográfiai szimbólum, amely sajátos bibliai időfelfogásra utal, s a kezdet és a vég egyidejűségét, az idő dimenzióját foglalja magába („előkép – beteljesedés”).¹⁶ Az eszkatologikus (végidő)

¹⁵ Bővebb kifejtését az eszkatológia bibliai időszemléletének lásd: Békési: *Ergon*, 130–138.

¹⁶ Fabiny Tibor: Előkép és beteljesülés. A tipológiai szimbolizmus a hermeneutika történetében, in Fabiny Tibor (szerk.): *Ikonológia és műértelmezés 4. A tipológiai szimbolizmus*, Szeged, JATEPress, 1998, 12.

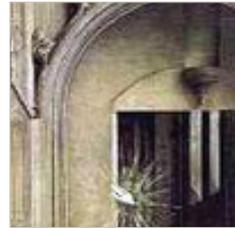
időszemlélet lényegét hordozza, amelynek alapja a bibliai kijelentés, az evangélium; a kép a megtörténtre és az ígértre egyidejűleg emlékeztet.

5. kép

Fra Angelico: *Angyali üdvözlés*, 1426 körül, Madrid, Prado

Fra Angelico művén fénysugárban jelenik meg a galamb (5. kép). Az alkotás érdékessége, hogy a bal szélén a Paradicsomból való kiűzetés jelenetével állítja párhuzamba a festő az *Angyali üdvözlést*, mintegy emlékeztetve a bűnbésésre, és előrevetítve a helyettes áldozat és bűnbocsánat kegyelmi ajándékát.

6–7. kép

Jan van Eyck: *Angyali üdvözlés*, 1434–36, Washington, National Gallery of Art;
Petrus Christus: *Angyali üdvözlés*, 1445, New York, Metropolitan

8. kép

Hans Memling: *Angyali üdvözlés*, 1480–89, New York, Metropolitan

A keresztény szimbólum egyetemességét láthatjuk a németalföldi festő, Jan van Eyck megfestett *Angyali üdvözlés*ein, tanítványa, Petrus Christus, illetve a flamand Hans Memling képén is. (6–8. kép)

9. kép

Leonardo da Vinci: *Angyali üdvözlés*, 1472, Firenze, Uffizi

Egészen mást mutat azonban egy példa a *művészet* korszakának kezdetéről. Leonardo *Angyali üdvözlés*én láthatjuk az érett reneszánsz új szellemi törekvéseit, amelyben a centrális perspektíva szabályainak hangsúlyozásával a természet naturalista megfestésére tevődik át a hangsúly (9. kép). Az alakok szinte a téma mellékszereplői, a középpont mélysége üres, a Szentlélek galambszimbolikája a naturalista szépségben, „tökéletességben” nem jelenik meg, elmarad ikonográfiai hagyománya, a téma az újkor művészeti szabályainak engedelmeskedik.

A 15. századi reneszánszban az allegorizmus, szimbolizmus helyére az arisztotelési tanok elfogadásával a hülomorfikus naturalizmus lépett, vagyis a dolgok konkrét formájára irányult a figyelem.

10. kép

Andrej Rubljov: *Angyal üdvözlés*, 1410, Moszkva, Blagovescsenszkij-székesegyház

Végül, ellenpontként: az ikonográfiai hagyomány megőrzésének egyik szép példája Andrej Rubljov műve, amely a XIV. században készült, és minden elemében a *képkorszak* törekvéseit tükrözi (10. kép).

4.2. A betlehemi születés szimbólumai

Jézus születésének középkori ábrázolásain is megjelenik a galamb a Szentlélektől fogantatás szimbólumaként.

11. kép

Sano di Pietro: Jézus születése, 1445 körül, Vatikán, Pinacoteca Vaticana

Jó példa erre Sano di Pietro alkotása (11. kép). Jézust az epifániáját, megtestesülését, egyben az eljövendő uralmát szimbolizáló, mandorla alakú fekhelyen ábrázolja, így alkalmazva szimbólumsűrítést. A képen megszemlélhetjük a Krisztus-esemény különböző idősíkjaira utaló jelképiség ikonográfiai sajátosságait:

Az Ige testté lett, közöttünk lakott, és láttuk az ő dicsőségét, mint az Atya egyszülötének dicsőségét, telve volt kegyelemmel és igazsággal. (Jn 1,14)

4.3. A Szentlélek szimbóluma Jézus megkeresztelésének képein

Az eseményt így írják le az evangéliumok:

íme, megnyílt az ég, és látta, hogy az Isten Lelke mint egy galamb aláereszkedik, és őreá száll. És íme, hang hallatszott a mennyből: Ez az én szeretett Fiam, akiben gyönyörködöm. (Mt 3,16–17) [...] megnyílt az ég, leszállt rá [ti. Jézusra] a Szentlélek galambhoz hasonló testi alakban, és hang hallatszott a mennyből: Te vagy az én szeretett Fiam, akiben gyönyörködöm. (Lk 3, 21)

12. kép

Jézus megkeresztelésének jelenete *Szent Aethelwold benedikcionáléjának* miniatúráján, 963–984 között, London, British Library

13. kép

Jézus megkeresztelésének ábrázolása egy örmény kéziratban, 1386, Los Angeles, Getty Museum

Mind a miniatúrán (12. kép), mind az örmény kéziratban látható a Jézus megkeresztelésekor leereszkedő Szentlélek, utóbbin a kor ikonográfiájának megfelelően az Úr ábrázolása kéz formájában történt (13. kép). Megfigyelhetjük a galambrajz méretét és esztétikai igényességét is, amely jelzi, hogy a jelenet főszereplőjeként szimbolizálja a Szentleleket.

4.4. Jézus kereszthalála és a madárszimbólumok

A középkori keresztyén szimbolikában a fiait saját vérével tápláló *pelikán* vált Jézus Krisztus jelképévé. Ábrázolása utalás Krisztus megtörtetett testére és kiontott vérére, amely örök életre táplál bennünket. De a pelikán az elhagyatottság, kiszolgáltatottság jelképe is: „A pusztai pelikánhoz hasonlítok, olyan vagyok, mint bagoly a romok közt.” (Zsolt 102,7)

A kicsinyeit saját vérével tápláló pelikán a 12. század óta a legkedveltebb Krisztus-szimbólumok egyike a magyar egyházművészetben is. A magyar református egyház egyik leggyakrabban használt jelképe. Előfordul 17–18. századi úrasztali terítőkön, templomi ónedényeken, kazettás mennyezeteken és szószékkoronák csúcán (14–17. kép).

14. kép
Úrasztali terítő

15. kép
Pápa, Református Ótemplom: a szószékkorona pelikándíszje,
Pápa, Pannonia Reformata Múzeum

16. kép
Patakpoklosi: templomkazetta pelikánmotívummal 1794-ből,
Kecskemét, Ráday Múzeum

17. kép
Pelikános kazetta a gyügyei templomban, 1767

18. kép
Szent Bonaventúra *Lignum vitae*-je a Yale Egyetemen őrzött *Speculum theologiae*-ből,
13–14. század fordulójá, New Heaven, Yale – Beinecke Library

Végül a szimbólum egyik legszebb és legkorábbi ábrázolását látjuk egy középkori ferences kézirat miniatúráján (18. kép): a kicsinyeit vérével etető pelikán a Krisztus származását, szenvedését és megdicsőülését írásban és képben kiábrázoló életfa-tején áll.

4.5. Jézus Krisztus feltámadásának madárszimbólumai

Krisztus feltámadásának egyik legelterjedtebb madárszimbóluma a fönix,¹⁷ a keresztény művészetben a halál fölötti győzelem jelképe.

A 200 körül, valószínűleg Alexandriában keletkezett *Physiologus*ban egész fejezet szól róla (az 55.): s mivel e középkori állattörténet-gyűjtemény a barokkig alapjaiban meghatározta a keresztény művészet állatszimbolikáját, a romanika és a gótika fönixábrázolásaihoz is mintát adott. A műalkotásokon a fönix lángokból születik újjá, vagy az életfa csúcsán láthatjuk (19–20. kép).¹⁸

19–20. kép

Fönixábrázolások oxfordi és londoni középkori bestiáriumból, 1225–1250 körül, Oxford, Bodleian Library; London, British Library

A szimbólum használatának különleges, történelmi, mégis modern példája a református egyház címerében található fönix. „A címer felső részén, a nap sugarai által erőre kapva, nyakában győzelmi babérkoszorút viselő fönixmadár a lángok martalékából születik újjá, a feltámadást jelképezi (21. kép).”¹⁹

¹⁷ Legendái szerint a fönix 500, 1461 vagy 15 294 évig élt (attól függően, milyen eredetű forrásban olvassuk róla). Legismertebb leírása szerint a fönix gyönyörű vörös-arany tollazatú hím madár, mely élete végén fahéjagcskákból fészket épít, meggyújtja, és vele együtt porrá ég. A hamvából ezután egy új, fiatal fönix születik, amely bebalzsamozza az öreg fönix maradványait egy mirhából készült tojásba, és eltemeti Héliopoliszban, a „nap városában”. Fönix szócikk, *Wikipédia*. [Fönix](#) (Letöltés: 2023. 05. 16.)

¹⁸ S. Nagy Katalin: Madár-lényekről, *Arnolfini Szalon Esszéportál*, 2017. [Madár-lényekről](#) „A festményeken az elpusztíthatatlan fönix a lángokban vagy az életfa csúcsán áll, a bútorművészetben pedig gyakorta ajtók, fiókok nyitogatását szolgálta, és előfordul a Góliát legyőzését ünneplő domborműveken is. A reneszánszban az állhatatosság (constancia), a remény (spes) és a tisztaság (costuras) jelképe. A reneszánsz szönyegek állandó motívuma, akárcsak a sárkány. Gyakran díszíti a királynők portréján pompázó ruházatokat.” (Letöltés: 2023. 05. 16.)

¹⁹ Millisits Máté: Nyolevaneves egyházunk címere, *reformatus.hu*, 2013. szeptember 16. [Címer](#) (Letöltés: 2023. 05. 16.)

21. kép

Főnix (és pelikán) a Magyarországi Református Egyház címerében.

Az örök életet azonban a *páva* is szimbolizálhatja, így ez a madárjelkép is szorosan Krisztushoz kapcsolható (22. kép).

22. kép

Pávák a Hieronymus szövegét tartalmazó *Biblia Sancti Martialis Lemovicensis*ben (pars. II.), Párizs, Bibliothèque nationale de France

4.6. A kakas mint jelkép

A kakas a hűség, a bűnbánatra való felhívás, a megtérés szimbólumaként fordul elő kéziratokban, domborművek ábrázolásain, és gyakori az evangélikus és református templomok tornyain (23–24. kép).

Máté evangéliumában olvashatjuk:

Péter pedig kinn ült az udvaron. Odament hozzá egy szolgálóleány, és így szólt: Te is a galileai Jézussal voltál. Ő azonban tagadta mindenki előtt, és ezt mondta: Nem tudom, mit beszélsz. Mikor pedig kiment a kapuba, meglátta őt egy másik szolgálóleány, és ezt mondta az ott levőknek: Ez a názáreti Jézussal volt. Ő ismét tagadta: Esküszöm, hogy nem ismerem azt az embert. Kis idő múlva az ott álldogálók mentek oda, és így szóltak Péterhez: Bizony, közülük való vagy te is, hiszen a beszéded is elárul téged. Akkor átkozódni és esküdözni kezdett: Nem ismerem azt az embert. És nyomban megszólalt a kakas. Péter visszaemlékezett Jézus szavára, aki azt mondta neki: Mielőtt megszólal a kakas, háromszor tagadsz meg engem. Azután kiment onnan, és keserves sírásra fakadt. (Mt 26,69–75)

23. kép

A debreceni Árpád téri templom kakasa

24. kép

A hajdúböszörményi Kálvin téri templom kakasa

5. Zárógondolatok

Befejezésként szeretném felidézni a művészet tapasztalatáról, a szimbólumok határsáról korábban már kifejtett gondolatokat.

Gadamer azt írja: „A műalkotás a helyrehozó teljesség üzenetével szólít meg, ebben áll a művészet és a szép jelentősége.”²⁰ Tehát a művészet jelentőségét a *helyrehozó* szerepében látja, abban, hogy a szimbólum azt ígéri, hogy valami neki megfelelő helyrehoz, és teljessé egészíti ki, vagyis a mindig keresett másik „töredék” is lehet, amely saját lélettöredékünket egészíti ki.

Ezért hangsúlyozza, hogy a *műmegértés* az *önmegértés* kerülőútja, az ember a másban, a műalkotás képződményében ismer önmagára, eljut *a létfeledésből a lét tudatához*.

A 19. században a vallási hagyományok elvesztése (a vallás és a kultúra szétválása) a művészetvallás tudatához vezetett – ekkortól a modern művészet a világ új üdvözítőjeként lép.²¹ Ennek következtében a szimbólumok szerepe, fogalma is megváltozik, új, modern meghatározása a „felvillanásszerű belátás”, szemben a középkori metafizikai szimbolizmus értelmezésével, amely szerint a dolgok szépségében Isten egyedi arca tükröződik vissza. A szimbólum olyan kifejezés, amely szavakkal ki nem fejthető, kimondhatatlan valóságra utal. Épp ezért beszél Belting az újkortól *a művészet* korszakáról, a kultusz és a kultúra szétválását a reneszánsz művészet eszméihez kötve, amelyben a mű létrejötté az autonóm művész invenciójához kötődik. A kép a művészet szabályai szerint jön létre, és azok alapján fejthető meg.

Kitekintésként mégis érdemes megvizsgálni, hogyan jelennek meg, élnek tovább, esetleg mennek át jelentésváltozáson, jelentésbővülésen a korábbiakban bemutatott madárjelképek a modern művészetben.

Szép példáit látjuk a kakasszimbolikának Ámos Imre alkotásain (25–26. kép).

25. kép
Ámos Imre: *Kapporo (Jom Kippur)*, 1940

²⁰ Hans-Georg Gadamer: *A szép aktualitása*, Budapest, T-Twins, 1994.

²¹ Hannes Böhringer: Gondolatok filozófia és művészet viszonyáról, in Hannes Böhringer: *Szinte semmi. Életművészet és más művészetek*, Budapest, Balassi Kiadó–BAE Tartóshullám, 2006, 7–12.

A kakas, amely a sötétségből a világosságba vezető pirkadat hírnöke és reményszimbólum, visszatérő motívum Ámosnál. Ahogy a keresztre feszítés esetében, itt is részben a keresztény ikonográfia jelentéstartalmának kiszélesítéséről és ezáltal történő újraértelmezéséről van szó. A kakas, amely az engesztelésnek, a bűntől való megváltásnak a zsidó jelképe,²² Ámosnál a zsidóság és a művész szabadulásának, megmenekülésének, megváltódásának reményét hordozza.

26. kép

A festő, felesége, Anna Margit és a kakas mint jelkép az 1939-es *Hajnalvárás* című képen

Végül néhány példa arra, ahogyan a galamb mint a szabadság és rabság, illetve a béke szimbólumaként jelenik meg a művészet korszakában (27–29. kép).

27. kép

Pablo Picasso: *Békegalamb*, 1961

²² Passuth Krisztina: Ámos Imre szimbólumrendszere, *Múlt és Jövő*, 1999/3, 33–58.

28. kép
Pablo Picasso: *Amnesztia*, 1959

29. kép
Pablo Picasso: *A macska elkapja a madarat*, 1939, Párizs, Musée Picasso Paris

Franciszek Starowieyski lengyel grafikus *Síró galamb* című plakátját a 1956-os forradalom leverésekor készítette (30. kép). A lengyel nép tettekben is kinyilvánította szolidaritását az 1956-os magyar forradalommal: a művész litográfiájának másolatai pedig ellepték Varsót.²³

30. kép

Franciszek Starowieyski: *Síró galamb*, 1956

Összegzésképpen, zárógondolatként szeretném megemlíteni, hogy a hermeneutika három fogalmi lépcsővel dolgozik: *értelmezés*, *megértés*, *alkalmazás*. A megértés bizonyossága itt dől el, hasonlóan a bibliai igék megértéséhez. A megértést segítő mozzanat Gadamer-nél a hagyomány leülepedett tudáskészlete. E tudáskészlet felelevenítéséhez szeretnék hozzájárulni a tanulmányommal.

²³ A kép Magyarországon is látható volt 2006-ban a Rejt/Jel/Képek '56 című kiállításon. [Síró galamb](#) (Letöltés: 2023. 05. 16.)

Irodalomjegyzék

- Békési Sándor: *Ergon. A keresztyén esztétika teológiája. Disszertáció*, Budapest, 2003.
- Békési Sándor: *Ergon. A keresztyén esztétika teológiája*, Budapest, Mundus Novus Könyvek, 2010.
- Békési Sándor: *Vizuális nyelv. A síkbeli műalkotások olvasási technikája és értelmezése*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kar, 2015.
- Belting, Hans: *Kép és kultusz. A kép története a művészet korszaka előtt*, Budapest, Balassi Kiadó, 2000.
- Biblia*, Budapest, A Magyar Bibliatársulat megbízásából a Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, 2014.
- Böhringer, Hannes: Gondolatok filozófia és művészet viszonyáról, in Böhringer, Hannes: *Szinte semmi. Életművészet és más művészetek*, Budapest, Balassi Kiadó–BAE Tartóshullám, 2006, 7–12.
- Fabiny Tibor: Előkép és beteljesülés. A tipológiai szimbolizmus a hermeneutika történetében, in Fabiny Tibor (szerk.): *Ikonológia és műértelmezés 4. A tipológiai szimbolizmus*, Szeged, JATEPress, 1998, 9–20.
- Főnix szócikk, *Wikipédia*. [Főnix](#)
- Gadamer, Hans-Georg: *A szép aktualitása*, Budapest, T-Twins, 1994.
- Gadamer, Hans-Georg: *Igazság és módszer*, Budapest, Osiris, 2003.
- Lewis, C. S.: *Csodák*, Budapest, Harmat Kiadó, 2016.
- Millisits Máté: Nyolcvan éves egyházunk címere, *reformatus.hu*, 2013. szeptember 16. [Címer](#)
- Passuth Krisztina: Ámos Imre szimbólumrendszere, *Múlt és Jövő*, 1999/3, 33–58.
- S. Nagy Katalin: Madár-lényekről, *Arnolfini Szalon Esszéportál*, 2017. [Madár-lényekről](#)

Képek jegyzéke és lelőhelye

Megjegyzés: az alább felsorolt valamennyi internetes oldal letöltése: 2023. május 16-án.

1. kép. Ismeretlen mester: *Angyali üdvözlet és Mária és Erzsébet találkozása IX. (Szent) Lajos és Kasztíliai Blanka zsoldároskönyvében (Psautier dit de Saint Louis et de Blanche de Castille)*, 1125–1135, Párizs, Bibliothèque nationale de France – Arsenal, Ms-1186 rés., f. 16r. [Kép](#)
2. kép. Ambrogio Lorenzetti: *Angyali üdvözlet*, 1344, Siena, Pinacoteca Nazionale. [Kép](#)
3. kép. Simone Martini – Filippo Memmi: *Angyali üdvözlet Szent Ananusszal és Szent Margittal*, 1333, Firenze, Gallerie degli Uffizi. [Kép](#)
4. kép. Ismeretlen mester: *Angyali üdvözlet*, 1420 körül, Barcelona, Museu Nacional d'Art de Catalunya. [Kép](#)
5. kép. Fra Angelico: *Angyali üdvözlet*, 1426 körül, Madrid, Museo Nacional del Prado. [Kép](#)
6. kép. Jan van Eyck: *Angyali üdvözlet*, 1434–36, Washington, National Gallery of Art. [Kép](#)
7. kép. Petrus Christus: *Angyali üdvözlet*, 1445, New York, Metropolitan Museum of Art. [Kép](#)
8. kép. Hans Memling: *Angyali üdvözlet*, 1480–89, New York, Metropolitan Museum of Art. [Kép](#)
9. kép. Leonardo da Vinci: *Angyali üdvözlet*, 1472, Firenze, Gallerie degli Uffizi. [Kép](#)
10. kép. Andrej Rubljov: *Angyali üdvözlet*, 1410, Moszkva, Blagoveszenszkij-székesegyház. [Kép](#)
11. kép. Sano Di Pietro: *Jézus születése*, 1445 körül, Vatikán, Pinacoteca Vaticana. [Kép](#)

12. kép. Ismeretlen mester: *Jézus megkeresztelésének jelenete Szent Aethelwold benedikcionáléjában* (*Benedictional of St. Aethelwold*), 963–984 között, London, British Library, f. 25r. [Kép](#)
13. kép. Ismeretlen mester: *Jézus megkeresztelésének jelenete egy örmény kéziratós Evangéliumban*, 1386, Los Angeles, Getty Museum, Ms. Ludwig II 6, fol. 7. [Kép](#)
14. kép. Úrasztali terítő: a címoldal képe, Takács Béla: *Úrasztali terítők*, Budapest, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1983.
15. kép. *Pápa, Református Ótemplom: a szószékkorona pelikándíszje*, Pápa, Pannonia Református Múzeum. [Kép](#)
16. kép. *Patakpoklosi: templomkazetta pelikánmotívummal*, 1794, Kecskemét, Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Múzeuma. [Kép](#)
17. kép. *Pelikános kazetta a gyügyei templomban*, 1767. [Kép](#)
18. kép. Ismeretlen mester: *Szent Bonaventúra Lignum vitae-je a Speculum theologiae-ből*, 13–14. század fordulója, New Heaven, Yale University – Beinecke Rare Book and Manuscript Library, Beinecke MS 416. [Kép](#)
19. kép. Ismeretlen mester: *Főnix a Bodleian Könyvtár középkori kódexéből*, 1225–1250 körül, Oxford, Bodleian Library, MS. Bodley 764, folio 70v. [Kép](#)
20. kép. Ismeretlen mester: *Főnix az Aberdeeni Bestiáriumból*, 1225–50, London, British Library, Harley Ms. 4751, fol. 45. [Kép](#)
21. kép. *Főnix és pelikán a Magyarországi Református Egyház címerében*. [Kép](#)
22. kép. Ismeretlen mester: *Pávák a Hieronymus szövegét tartalmazó Biblia Sancti Martialis Lemovicensisben (pars. II.)*, Párizs, Bibliothèque Nationale de France – Département des manuscrits, Latin 5(2), fol. 51r. [Kép](#)
23. kép. A debreceni Árpád téri templom kakasa. [Kép](#)
24. kép. A hajdúböszörményi Kálvin téri templom kakasa. [Kép](#)
25. kép. Ámos Imre: *Kapporo (Jom Kippur)*, 1940, Zsidó ünnepek mappá, VII. lap. [Kép](#)
26. kép. Ámos Imre: *Hajnalvárás*, 1939, magántulajdon. [Kép](#)
27. kép. Pablo Picasso: *Békegalamb*, 1961. [Kép](#)
28. kép. Pablo Picasso: *Amnesztia*, 1959. [Kép](#)
29. kép. Pablo Picasso: *A macska elkapja a madarat*, 1939, Párizs, Musée Picasso Paris. [Kép](#)
30. kép. Franciszek Starowieyski: *Síró galamb*, 1956. [Kép](#)

SOMODI ILDIKÓ – TÓTH ALISA

A VERSILLUSZTRÁCIÓS VERSENY PÁLYAMUNKÁIRÓL

A tanulmány a Kányádi Sándor versmondó és versillusztrációs versenyre 2021–23 között készült pályamunkák közül mutat be 36 alkotást, amelyeket a költő versei ihlettek. A válogatás a sokszínűség jegyében történt, elsődleges célja az volt, hogy a szerzők minél több műfajt és technikát mutassanak be a hallgatói munkákon keresztül. Így az illusztrációk között akadnak klasszikus képzőművészeti hagyományokat képviselő és elvontabb, formabontó, ám épp ettől izgalmas alkotások is. Az elemzések inspirációt kívánnak nyújtani más hallgatóknak, akik szívesen alkotnak, mégsem vettek még részt a versenyen.

Kulcsszavak: versillusztráció, vizuális nevelés, látáskultúra, alkotás, befogadás

Az illusztráció szerepe az esztétikai nevelésben

Korunk sajátos problémája, hogy gyermekeink digitális térben, virtuális képekkel elárasztott világban nőnek fel, és ez nagyban befolyásolja értékítéletüket. Nem túlzás képszennyezésről beszélnünk, hiszen nagy károkat okoznak a kisgyermekek befogadóképességének, nyitottságának, ízlésének formálásában a különböző silány, képileg terhelt látványok.

Kisgyermekkorban a mese- és a versillusztráció lehet az első fontos találkozás az esztétikummal, amely által egyensúlyt teremthetünk, a vizuális nevelésben ellensúlyozhatjuk a negatív képi hatásokat. Fontosnak tartjuk ezért a minőségi képekkel való találkozás élményhelyzeteinek megteremtését, így a vers, a szöveg és az igényesen válogatott képanyagok kisgyermekkorban hatásainak elmélyítését. Ebben az életkorban a kép, a képi illusztráció nem kevésbé fontos, mint a szöveg, talán azt is kimondhatjuk, hogy kisgyermekkorban a kép fontosabb, mint a szöveg, gondoljunk csak a lapozgatókra. A jó illusztráció megragadja a kisgyermek képzeletét, segíti az érdeklődés fenntartását, bevonja őt a szöveg világába, amelyet átélhetőbbé tesz a képi kiegészítés. A mese vagy vers és a kép kölcsönös viszonyában a szöveget a kép gazdagíthatja és kiteljesítheti a kifejezőeszközei révén. A szöveg inspirálta képnek többlettartalma van, elmélyítheti az átélést, emellett képzeletgazdagító, teremtő, alkotó fantáziát inspiráló funkciót tölthet be.

Napjainkban számtalan kiváló kortárs gyermekkönyv-illusztrátorunk ellenére gyermekkönyv kiadványaink vizuális választéka vegyes esztétikai képet mutat. Jankovics Marcell megállapítása ma is érvényesnek tartható, miszerint a mesekönyv-illusztrációk terén egyfajta negatív hatású infantilizálódás tapasztalható. Megállapítja, hogy a sok kép és kevés szöveg önmagában véve még nem is volna baj. A gond az, hogy az igénytelen illusztráció nem közvetíti a könyv olvasója felé semmilyen többletet, kifulladásig terjed az öncélúságban.¹

¹ Milyen a jó könyvillusztráció?, *Új Szó Online*, 2004. június 23. [Könyvillusztráció](#) (Letöltés: 2023. 05. 16.)

Véleményünk szerint ez a jelenség többek között az animációs filmek és egyáltalán a filmipar effektjeinek a mesekönyvekben való egész oldalas megjelenésével is magyarázható, amelyek fásztóan túlzó megjelenítésükkel erőltetett képi hatást keltenek.

Az értő befogadói viszony kiművelését ezért is tekintjük fontos feladatunknak, ennek szükségességét erősíti meg Varga Emőke is a könyvillusztrációk esztétikumáról írott tanulmányában: „A harmadik évezred elejének Magyarországon a felnőtt társadalom nagy része nem fordít figyelmet arra, milyen könyvet ad a még írni-olvasni nem tudó gyerek kezébe, és hogyan nevel belőle a mindenkori politikai-gazdasági érdekeknek kiszolgáltatott »tömegembert«.”²

A kérdésre tehát, hogy mi jellemzi a jó, a minőségi illusztrációt, nehéz egzakt kritériumokat megállapítani, ezért is fontosnak tartjuk a gyakorlati tapasztalatok elmélyítését, az alkotási ösztönzések jelentőségét. Továbbá az illusztrátor szerepét, mivel ő az, aki a szövegbe kódolt jeleket kibontja és közvetíti a befogadó felé, aki a feldolgozás folyamatában kiindulhat a szövegből a kép irányába, és fordítva, azaz, ha az illusztráció megfelelően átgondolt és megfelelő, a képből is kiindulhat a szöveg felé.³

A magunk részéről fontosnak tartjuk mindezen értékek felismerését, a képi igényesség iránti szükséglet, a befogadói és az alkotói képességek fejlesztését. Hisszük, hogy a minden szükségletünket befolyásoló silány képáradattal szemben az alkotásban megtapasztalható elmélyülés és öröm belső szükségletét kell megalapoznunk a pedagógusképzésben is, amelynek tapasztalata meghatározó lehet a későbbi gyakorlati kisgyermeknevelő munkában.

A pedagógusképzésben a befogadóképességek fejlesztésében is jól alkalmazható támpontokat ad Varga Emőke *Az illusztráció a teóriában, a kritikában, az oktatásban*⁴ című tanulmánykötetében. Szempontjai segíthetnek a kép és a szöveg kölcsönös viszonyának elemzésében, és rámutatnak a vizuális kifejezés esztétikumának nyelvi sajátosságaira is.

Bárdos József irodalomtörténész recenziójában Varga Emőke tanulmánykötetét hiánypótlónak tartja, és a leendő pedagógusoknak ajánlja, hogy könnyebben igazodjanak el a mai, kétszeresen is kritikátlan könyvkiadás berkeiben, és jól tudjanak választani kínálatából. Megállapítja, hogy Varga Emőke szakértőként hívja fel a figyelmet arra, hogy a gyermek és a könyv viszonyában a képpel való kapcsolat-teremtés az első önálló lépés. A gyatra képanyag, az olcsó giccs tehát nemcsak a képtől (a képzőművészetektől), de a szótól (a könyvtől) is könnyen és véglegesen eltávolíthatja a leendő felnőttet.⁵

² Varga Emőke: A lepreolló mint a kulturális változások szöveg-kép indexe, *Mikes International*, 2012/1, 151–170. [Varga Emőke](#) (Letöltés: 2023. 01. 20.)

³ Varga Emőke: A kód, a mátrix, a biszociáció – meg az illusztráció, *Pro Philosophia Füzetek*, 2005/3, 89–94.

⁴ Varga Emőke: *Az illusztráció a teóriában, a kritikában, az oktatásban*, Budapest, L'Harmattan, 2012.

⁵ Bárdos József: Illusztráció, giccs, gyermekkönyvkritika, *Irodalmi Jelen*, 2013. október 28. [Bárdos József](#) (Letöltés: 2023. 01. 20.)

A fenti gondolatokkal azonosulva, az alkotó befogadás tapasztalata és a látáskultúra művelése érdekében a pedagógusképzésben részt vevő hallgatóknak több alkalommal hirdettünk alkotó és versmondó, mesemondó pályázatokat. Korábban meseíró és -illusztráló versenyre, néhány éve pedig a hagyománnyá vált Kányádi Sándor versmondó és versillusztrációs versenyre vártunk jelentkezőket: hazai és határon túli hallgatókat.

2022-ben Kányádi Sándor évszakokhoz kapcsolódó verseinek illusztrálását hirdettük meg. Választásunk azért esett erre a témára, mert ezek az évszakok a pedagógiai tervezésben is kiemelt fontosságúak, váltakozásuk egybefonódik az ünnepekkel és az egyházi év eseményeivel. A témaválasztás, ahogyan azt a pályázatra elkészült anyag is bizonyítja, gazdag lehetőséget nyújtott az alkotásra és a műveltségi területek komplex élményhelyzeteinek megvalósítására (túl a poros, élménytelen „őszi fa, tavaszi fa, csibe, nyuszi” témákon).

Tanulmányunkban a nyertes pályázatok anyagából szeretnénk ízelítőt adni, rámutatva a kép és a szöveg kölcsönösen gazdagító viszonyára, tekintettel arra, hogy a pedagógusképzésben feladatunk az értékek és az értékítélet kritériumainak bemutatása. A gyermekek vizuális nyelvének fejlődése szempontjából fontos, hogy a pedagógusok minél előbb felkeltsék a gyermekekben az alkotás iránti vágyat, hiszen a vizuális nevelés sokkal több, mint maga az alkotói folyamat. A vizuális műveltség kortárs modelljei szerint a vizuális nevelés által nemcsak az affektív területeket és bizonyos kognitív képességeket fejlesztjük, hanem felkészítjük a gyermekeket a sikeres kommunikációra is, amelynek segítségével felnőttként sikeresen boldogulnak a munka világában. Kárpáti Andrea két fő vizuális képességsoportot különít el: alkotást és befogadást. A befogadás az alábbi komponensekből tevődik össze: értékelés, műbefogadás és esztétikai tudás. Az alkotás magába foglalja az anyagok, technikák, képességek és médiaismeretek komplex halmazát, valamint az érzelmek, ötletek, megoldások kifejezésének a képességeit. E két képességsoportra épültek az európai tantervek, melyekhez az (ön)reflexió, azaz a bemutatás tevékenysége kapcsolódik. Az alkotás és befogadás képességsoportjainak a fejlesztésére épültek az előzőleg hatályos NAT és a hozzá tartozó Kerettantervek feladatai is.⁶ Ugyanígy a NAT 2020 is nagy hangsúlyt fektet az „alkotva befogadás” elvére és az alkotó és befogadó tevékenységek összhangjára.

A hallgatók alkotásainak – a kép és a szöveg viszonyának – elemzésénél Varga Emőke szempontrendszerére támaszkodtunk. Varga Emőke már említett tanulmánykötetében a képet és a szöveget egyenrangúnak tekinti. A képet szerinte nem alárendelt viszony jellemzi, sokkal inkább teljes értékű üzenethordozó, amely a szöveggel való kapcsolatában nyeri csak el teljes jelentését, és egyben a szövegnek is kiteljesedését szolgálhatja.⁷

⁶ Kárpáti Andrea: A vizuális nevelés kortárs modelljei, *Magyar Művészet*, 2019/3, 8–16.

⁷ Varga Emőke: *Kalitka és korona. Kass János illusztrációi*, Budapest, L'Harmattan, 2007, 15.

A befogadás szempontjából a verbális és a vizuális jelrendszer kölcsönös egymásra hatását állapítja meg, amelyet a két médium együtt láthatósága alapol meg.

Ebben a kölcsönös viszonyban négy különböző kapcsolattípust állapít meg:

- Metaforikus viszony akkor jön létre, ha a szöveg és a kép viszonya kiegyensúlyozott. Az illusztráció arra törekszik, hogy a képnyelvi eszközeivel a teljes, az „ideális jelentést” maga is elmondja, mintegy a szöveg képi megfelelője legyen.⁸ Így a szöveg és a kép közötti jelentésbeli azonosság különböző eszközökben valósul meg, a kettő együttese hat a befogadóra.
- A metonimikus viszony lényege, hogy az illusztráció a szöveg egészének csak egy bizonyos, rendkívül fontosnak érzett mozzanatát ragadja meg, egy tömör képi kifejezésben mutatja fel annak teljességét. A versillusztrációk esetében a szöveg lényegi üzenete valósulhat meg ebben a tömörítésben (pl. a *Volna még...* c. vers illusztrációja). Az ilyen illusztráció a szó eredeti értelmében „megvilágít”, vonzása a szöveg mélysége általi látomás erejében van.⁹
- A szinekdotikus illusztráció arról ismerhető fel, hogy csak rész(ek) felmutatására vállalkozik, nem bízik semmiféle teljes, „ideális jelentés” megragadhatóságában, ugyanakkor a részek felsorakoztatásával mégis a szöveg egész képi megjelenítője akar lenni. Varga Emőke szerint ez a fajta illusztráció elsősorban a mai gyermekkönyvekre jellemző.
- Végül a negyedik típust az illusztráció szöveggel való ironikus viszonyában állapítja meg. A szövegtől eltávolodva olyan jelentésrétegek feltárására törekszik, amelyek talán első olvasásra nem is tárulnának fel a befogadó előtt. Az illusztrátor többletjelentéssel kívánja felruházni a szöveget. Ezzel a hagyományos szöveg-kép viszonyt, a kölcsönösségi kapcsolatot átértelmezi.¹⁰

A továbbiakban a Kányádi versmondó és versillusztrációs verseny alkotásait kétféle művészetelméleti megközelítésből, a képzőművészet és az irodalom szűrőjén keresztül elemezzük. E két szempont együttes jelenléte elengedhetetlen részét képezi e kötöttebb műfaj megismerésének, illetve annak, hogy az alkotások közelebb kerüljenek a befogadóhoz.

A 2021 és 2023 között rendezett versillusztrációs versenyekre beküldött közel kétszáz hallgatói pályamunkából 36 alkotást mutatunk be. A válogatás során arra törekedtünk, hogy minél többféle műfajt és technikát képviselő munkát vonultassunk fel, ezáltal is feltárva egy-egy vers illusztrálásának sokszínű lehetőségeit. A művek között megtalálhatók a klasszikus illusztrációkészítés képzőművészeti hagyományát képviselő alkotások, valamint elvontabb, mégis igen izgalmas, színes formavilágot felvonultató képek is.

⁸ Uo., 21.

⁹ Uo., 22.

¹⁰ Uo., 23–25.

A változatosságot tükrözi továbbá, hogy egyes alkotásokon a dekoratív részletek kerülnek előtérbe (lásd: 18. kép), míg másokon a stilizációval való kísérletezés már majdnem piktogrammá formálja a szövegek képi megjelenítését, ahol a minőségviszonylatok könnyen felfoghatók saját maguk letisztult vonalaiban (lásd: 15. kép). Az absztrakció képi ábrázolására tesz kísérletet a 22. kép, amely monotípiá. A képi ábrázolási konvenciókat megtartva, a szuggesziók kifejezésre juttatása valósul meg a 24. képen, míg a 23. kép az alkotó személyes szimbólumait állítja előtérbe. A két alkotás különböző művészeti stílusban készült, mégis összeköti őket a Teremtőben való hit és remény, amely felemel és erőt sugároz a befogadó irányában.

A 2023. évi versenyre érkezett pályaműveket egybefonja a központi téma: a madár, amely az ég és a föld közötti kapcsolatot, a lelket szimbolizálja, amely szabad, szárnyal, az égbe emelkedik és kiteljesedik.¹¹

Az illusztráció kötött műfaj, de a legfontosabb eleme az elképzelés, amelyen keresztül élénk tárja az olvasott mű szubjektív értelmezését, ezzel is gazdagítva a befogadó vizuális kultúráját. A tanulmány képei sokféle műfaj és immár rendelkezésre álló technika kipróbálásra adnak mintát, így azok a szerzők is megtalálhatják az illusztrációkészítéshez a számukra ideális eszközt, akik inkább a digitális eszközökkel képesek magabiztosan alkotni. Így, összegezve a leírtakat, elemzésünk támpontokat, inspirációt kíván nyújtani, bátorságot adni azon hallgatóknak, akik annak ellenére, hogy szívesen alkotnak, mégsem adtak még be pályamunkát a versenyre: illusztráljanak maguk is, hiszen szöveghez alkotni, azt vizuális síkon értelmezni – kihívás, művészet és öröm!

¹¹ Pál József – Újvári Edit: *Szimbólumtár. Jelképek, motívumok, témák az egyetemes és a magyar kultúrából*, Budapest, Balassi Kiadó, 1997, 313–315.

Válogatás a pályamunkákból

1. Nagy Abiáta Katalin: Március

*Kék ég alatt kék füst
tollázkodik,
bontja szárnyát föl a
sárga napig.¹²*

A költő gyönyörű tavaszi látomását az illusztráció tömör, képi hideg-meleg ellentét párral fejezi ki. A versben megjelenő, az évszakra jellemző kettősséget jól érzékeltetik a mozgalmas, fekete vonalak és a ragyogóan meleg nap. A mű találó példa a kevés képi kifejezőeszköz – amilyen a vonal és szín – kiegyensúlyozott alkalmazására. A kép összességében a japán tusrajzok vizuális világát idézi.

¹² Az idézetek forrása: Kányádi Sándor: *Valaki jár a fák hegyén. Kányádi Sándor egyberostált versei*, MEK. [Kányádi Sándor](#) (Letöltés: 2023. 05. 16.) Továbbá: Kányádi Sándor *Digitalizált művei*, Digitális Irodalmi Akadémia, Petőfi Irodalmi Múzeum. [Kányádi Sándor](#) (Letöltés: 2023. 05. 16.)

7/12. linóleum metszet

"Március"

Nagy Abláta Katalin 2022.

2. Gofa Petra Erzsébet: Cicus, cinke, citera

*Fürge vizek habosodnak,
hegyek, völgyek mosakodnak,
törülköznek reggel, este
rojtos, bojtos fellegekbe.*

Az illusztrációban a tömörítés és a részletes képi megjelenítés egyszerre érvényesül. Az alkotó arra törekszik, hogy a képben maga is „leírja” a költő által megörökített jelenségeket, mintegy a szöveg képi megfelelőjét szeretné nézője elé állítani. A színnek tisztaságával és a képi kompozíció egyensúlyával sikerül az ébredő tavasz örömteli, versbe foglalt hangulatát megjeleníteni.

3. Keresztes Mária: Bolondos április

Az illusztráció készítője nem törekszik a vers teljességének visszaadására, csupán az *Április hónapja* című versben érzékelhető nagyon mély hangulat megjelenítésére.

*Búsnak teszi magát,
szeme könnyben ázik,
mindegyre lehunyja
sűrű szempilláit.*

A magányos fa a távolban és a drámai vetett árnyék az előtérben egymásra felel, így, ellentétesen és egybekapcsolódva, rendkívül tömören fejezi ki a versben kibontakozó szomorkás mélységet. Az erőteljes árnyékokkal az alkotó az áprilisi felhővonulások, az időbeliség illékonyosságára is utal.

4. Rendes Dorottya: Sütött a nap

Elsősorban a múltó nyár kettősségét foglalja tömörített képbe a szerző. A sötét-világos, hideg-meleg kontrasztok, a fent és lent tükrözésének szimbolikus eszköze összecseng a *Még süt a nap...* című vers soraival.

*De a reggeli hideget
feledni többé nem lehet,
sem az esték, sem a sötét
éjszakák csillag-hűvösét...*

A nappal és az este színeivel „megfelezzett” égbolt jól jelzi a napszak pillanatnyiságát és átmenetiségét. A vers tömören érzékelteti az elmúlás fájdalmát, amely a fekete hegyek drámaiságában hangsúlyos eleme a képnek. Ugyanakkor az ég tükröződése felfelé irányítja tekintetünk, és végül a reménység válik hangsúlyos elemévé a kompozíciónak. Eközben a tragikus hangulatot oldják a *Sütött a nap* című vers képbe foglalt kellékei: a víz fölé hajló virágok, a döngicsélő méhek, s – a természet és ember örök ellentétét megidézve – a magas égen szálló repülő, amely maga is „méhnek látszott”. Meglátásunk szerint ebben az illusztrációban a kép és a szöveg viszonyának negyedik típusát láthatjuk, az illusztráció a szöveggel ironikus viszonyba állítható. A szövegtől eltávolodva olyan jelentésrétegek feltárására törekszik, amelyek talán első olvasásra nem is nyílnának meg a befogadó előtt. Az illusztrátor többlet-jelentéssel kívánja felruházni a szöveget, kiegészítve a vers gondolatiságát.

5. Orsós Vanessza: Napsugár-hívogató

A költő csodálatos sorai – „meggyet érlelő, mézillatú napsugár” – ragyognak a képi tömörítésben, segítve a költői látomás átélését. A szó és a kép között metonimikus a viszony, az illusztráció a verségész leginkább fontosnak érzett mozzanatát ragadja ki, a vers teljességét egyetlen tömör képi kifejezésben jeleníti meg. A mű centrális kompozíciója, a színhasználatban pedig a sárga minőségi fokozatai segítik a lényeg egyértelmű kiemelését. A nyári forróságot a nap sárga izzásában és a kontúros, érett gabonaszemek látványában is ott érezhetjük.

6. Gamos Dominika: Elment a nyár

*Elment a nyár,
itt az ősz,
reggelente párát lehel
a kis őz.*

Az illusztráció alkotója egy versrészlet részletes ábrázolásával az egész vers képbe foglalására törekszik. A kép és a szöveg a szinekdotikus viszony példája lehet, amely arról ismerhető fel, hogy csak rész(ek) felmutatására vállalkozik, nem bízik semmiféle teljes, „ideális jelentés” megragadhatóságában, ugyanakkor a részek felsorakoztatásával mégis az egész szöveg képi megjelenítője akar lenni. Friss ecsetkezelésével és finom színhasználatával a mű élethűen adja vissza az őszi vers hangulatát.

7. Jánosi Dóra: Őszeleji kívánság

*Gyapjasodnak a kis őzek,
vöröslik a lenyugvó nap;
jó utat az elmenőnek,
hosszú őszt a maradónak.*

A kép a vers egy részletét illusztrálja. Készítője a színek melegével ütközteti a sötét foltok kontrasztját. Melegség és elválás fogalmának ellentéte a kompozíció lényege: az őszi vers hangulatának megragadása színben és formában. Az alkotó nem kívánja a vers teljességét képpé formálni, csak egy fontos mozzanatát emeli ki: „vöröslik a lenyugvó nap; jó utat az elmenőnek”. A villanydróton ülő „maradók” és a fenn szárnyaló „elmenők” vizuális megjelenítéséhez jó érzékkel alkalmazott az alkotó madárfigurákat, összekapcsolva ezzel a vers második és utolsó versszakának jelentéstartalmait.

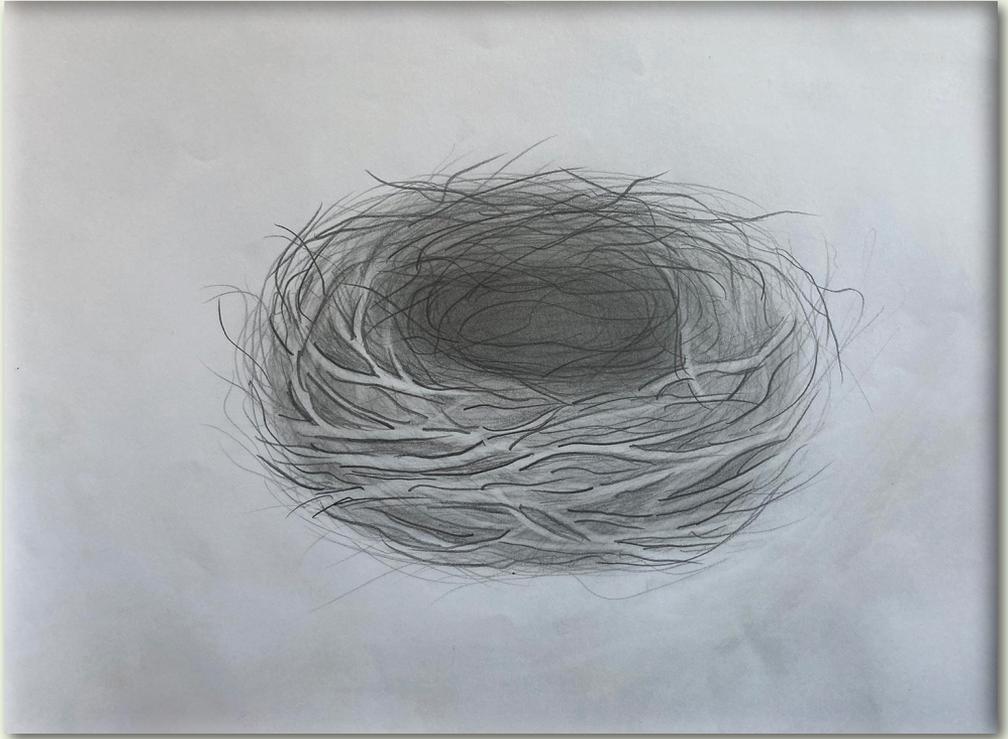

8. Gyimesi Csenge: Mint öreg fát az őszi nap

*... fészke is üresen maradt
elhagyták kiket ringatott
üresen ing-leng üresen...*

Az illusztráció készítője egyetlen kiragadott versrészlet alapján kívánja megmutatni az elmúlás fájdalmát. A szürke és kiürült fészek üres, meghatározhatatlan térben lebeg, tömören kifejezve a vers hangulatát. A rajz finom, puha vonalvezetése és szürke árnyalatai segítenek az érzelem átélésében. A kép a metonimikus viszony kiemelkedő példája.¹³

¹³ A metonimikus viszony lényege, hogy az illusztráció a szöveg egészének csak egy bizonyos, rendkívül fontosnak érzett mozzanatát ragadja meg, egy tömör képi kifejezésben mutatja fel annak teljességét. Varga: *Az illusztráció*, 51–52.

9. Rácz Kinga: Őszi réten

*Őszi réten
lila-fehéren
csak viríts, csak viríts,
menyasszony-ruhás kikerics.*

*Eljön érted
szép vőlegényed
csupadér, csupadér,
fehér lesz minden, hófehér.*

A képen az alkotó a vers teljességét igyekszik megragadni, minden részletében a költő gondolatát tükrözi. Még virít a kikerics, de már látjuk a finoman szétterülő fehér foltokban a telet. Kifejezésmódját könnyedség és egyszerűség jellemzi, ezért megragadó. A szétfolyó, finom átmenetes őszi színek között a vers „főszereplője”, a kikerics az egyetlen olyan alak, amelyet határozott vonalakkal ábrázolt az alkotó, ezzel is hangsúlyozva a virág központi, szimbolikus jellegét.

10. Szekérné Jóna Klaudia: Felemás őszi ének

*építsd föl minden éjszaka
építsd föl újra s újra
amit lerombol benned a
nappalok háborúja*

Az illusztrációban a vers alábbi, elmúlást sejtető hangjai kapnak képi megfogalmazást:

*már csak magamat benned és
magamban téged óvlak
ameddig célja volna még
velünk a fönnyalónak*

A képi elemek, finom vonalak és halvány színek körforgásában megkapóan jeleníti meg a szerző a vers hangulatát. A szinte közhelyszerűen egymás mellé sorakoztatott ős-, búcsú- és halálszimbólumok a kép bal oldalán, a néző tekintetéhez közelebb sorakoznak, a tavasz, a remény és az újrakezdés motívumai pedig jobbra láthatók, ahol a szivárványtöredék ábrázolása már szinte szétfeszíti a képteret, utalva a verszárlatban felmerülő isteni rendre. Ez a rendezettség nyilvánul meg abban is, hogy a kép végeredményben a négy évszak ábrázolásaként is szemlélhető, amelyben a hónapok és az órák múlását nem valódi számlap, hanem a teremtés csodáját idéző csigaház jelzi.

11. W. Nagy Kikinda: Vénasszonyok nyara

*Öreg ujjbegyük közt
nem is kenderszálak,
fonallá a napnak
sugarai válnak.*

A vers gyönyörű költői képei mögött az elmúlás gondolata rejlik, amelynek képi kifejezését a dekoratív arany Nap ragyogásának és a barnásfekete, súlyos, öreges foltoknak a kontrasztjában mutatja meg az alkotó. A kompozícióban hangsúlyos a fenti rész transzcendens szépsége: finom, dekoratív fonala összekapcsolódik a lenti sötét, zárt formákkal. A költői látomás képnyelvi eszközökkel megjelenített mives példáját láthatjuk ebben az illusztrációban. A lassan legombolyodó, kendergombolyagként elfogyó, varázslatos mintázatú Nap az elfogyó élet szimbólumává válik.

12. Szabó Erzsébet: Távolodóban

*süllyedőben emelkedőben
látod a foszló láthatárt is
osztogasd szét amid maradt
ingyen is átvisz ha ki átvisz*

*s hátra ne nézz kiket szeretsz
a maguk útján nem utánad
mendegélnek akaszd a fára
üresen maradt tarisznyádat.*

A kompozíció tiszta, fehér előterét körbeölelő messzeség, a magányos csónak és a hangsúlyos falevél egyetlen metaforikus képbe foglalja a vers hangulatát. Mindez szép példája a lényeg, az elválás képi megfogalmazásának. A kép japán zen-buddhista tájképeket idéz: a „semmi”, az üresség éppúgy része a kompozíciónak, mint a „valami”, a vonal, a színek.

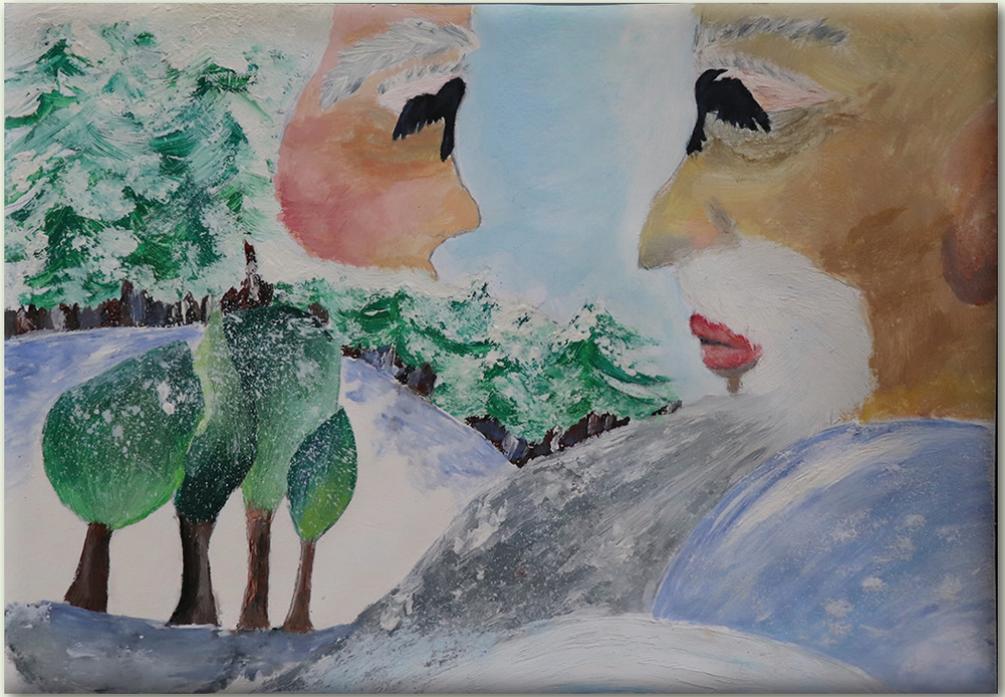

13. Behan Gréta Ajándék: Betemetett a nagy hó

*... minden, mint a nagyanyó
haja, hófehér lett.*

*Minden, mint a nagyapó
bajsa, hófehér lett,
csak a feketerigó
maradt feketének.*

Az illusztrációban a vers teljességét, minden részletét megjeleníti az alkotó. Friss és egyértelmű komponálás jellemzi, a tiszta színek tükrözik a vers hangulatát. A két öreg tájképből kibontakozó arca odaadóan egymás felé fordul, tekintetüket a benne tükröződő-megjelenő „feketerigó” is összekapcsolja. A kép így ad többletjelentést a szövegnek.

14. Beke Cintia: Hallgat az erdő

*Hallgat az erdő,
üvölt a farkas.
Kérődzik csendben
s fülel a szarvas.*

Az alkotó a vers költői képeit dekoratív keretetéssel jeleníti meg. A dekoratív és a részletező stílusok keverése, a közöttük történő váltás a versben is megjelenő ket-tősség igen kifejező formai-vizuális megvalósítása. A kép a képben komponálási mód a tömörítés eszköze. A drámai feszültséget adó elemek montázsszerű komponálásában szintén megfigyelhető a tudatos képi tömörítés szándéka. Az illusztráció a szöveg ihlette képi látomás mértékletes, szuggesztív példája.

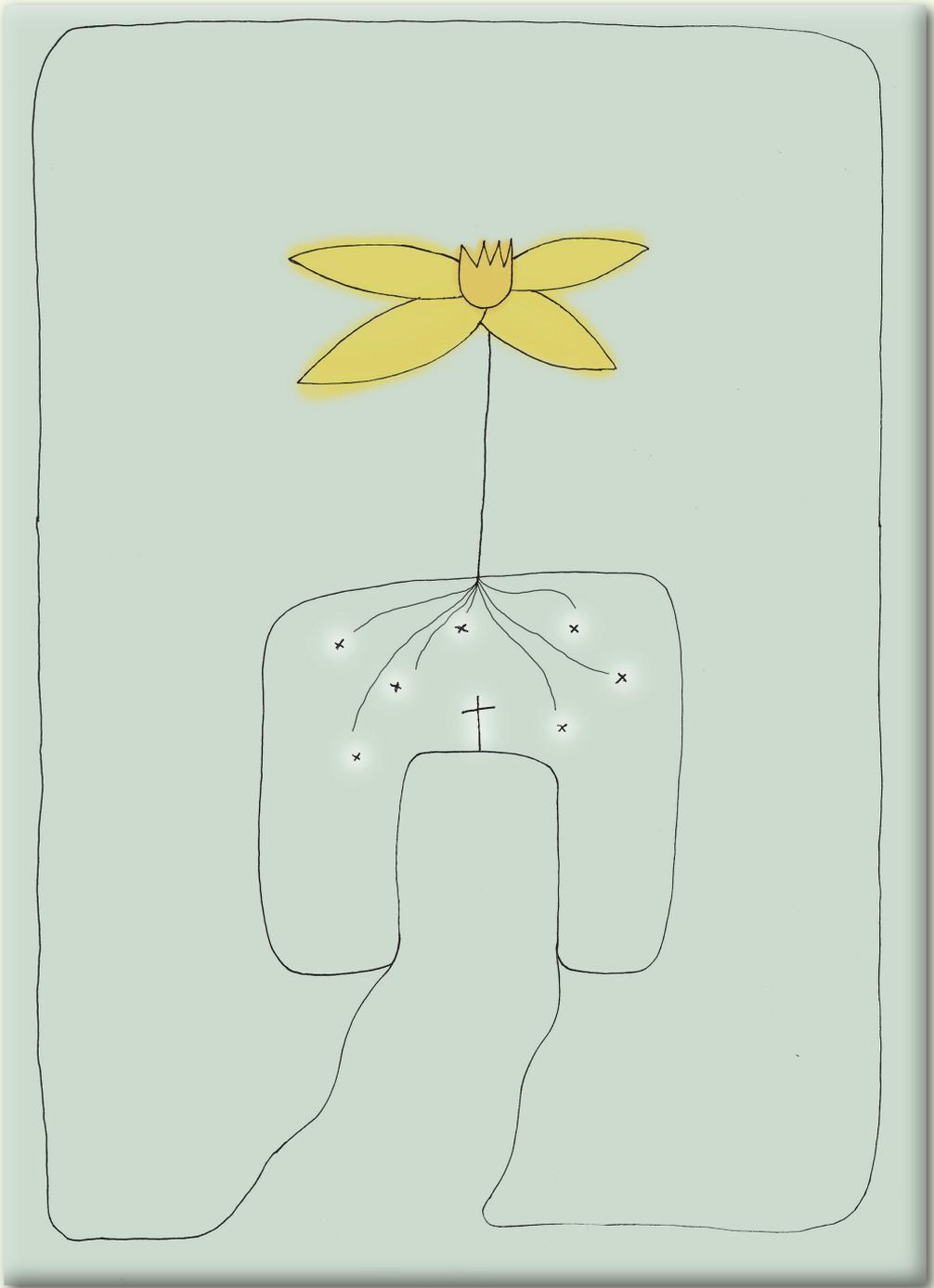

15. Kalocsay Anett: Volna még

*pedig volna még
volna még valami
mondanivalóm
a nyíló nárcisz-
mezőkről például
[...]
egyszóval kettőnk
dolgáról az emberiség
nevében volna még
talán volna még*

Az illusztráció alkotója tömör képi kifejezésben mutatja fel a versben megjelenő költői gondolat teljességét: sír és út, illetve kapu, gyökér és virág, halál és élet kettősségében ragadja meg a szöveg transzcendens paradoxonát. Finom vonalvezetése az elmúlást idéző kis keretben kereszttel, befejezettséget sugalló keretezéseiével távolba emelő megfoghatatlan kékjével mind-mind a vers hangulatára reflektál. Így nyújtja jó példáját a kép és a szöveg metonimikus viszonyának.¹⁴

¹⁴ Az ilyen illusztráció a szó eredeti értelmében „megvilágít”, vonzása a szöveg mélysége általi látomás erejében van. Varga: *Az illusztráció*, 52.

16. Loj Bianka: Sárga kankalin

17. Lukács Zsuzsanna: Sárga kankalin

*Fekete pohárban
sárga kankalin.
[...]*

*Gyűlnek, egyre gyűlnek
a halottaim. –*

*Nem fér a pohárba
már a kankalin.*

Mindkét illusztráció szerzője a vers teljességét kívánja megjeleníteni, amikor a pohárban sokasodó kankalinokat állítja alkotása középpontjába. Ám ugyanaz a versbe foglalt tartalom két gyökeresen eltérő kifejezésmód és kétféle technika segítségével jelenik meg. Az egyik kép finom fátyolos színeivel ragad magával, a másik drámai sötét-világos színfoltjaival, ss mindkettőben ott rejlik a versben kifejezett emlékeztetés, emlékezés szomorúsága. A gyűlő kankalin és a sokasodó halottak közti metaforikus kapcsolatot jól kifejezik a holtan lógó, fonnyadt növényyszálak.

18. Czinka Barbara: Hallgat az erdő

*Hallgat az erdő,
csöndje hatalmas...
[...]*

*Horkan a farkas,
nyüszít és prüszköl,
nem lát a hulló,
porzó ezüsttől.*

A fehér hóban megjelenített farkas költői képének grafikai kifejezését látjuk az illusztrációban. Tömörség és kifejezőerő jellemzi a finom, vonalgazdag faktúrákat. A kép és a vers hatása egyensúlyi viszonyban áll, a kép a saját eszköztárával hat, és gazdagító erejű. A farkassá váló táj (vagy tájjá váló farkas) nagyon erős egységet teremt a cím és a szöveg tartalma között: jó példa arra, amikor az illusztráció új tartalommal gazdagítja a szöveget.

19. Varga Enikő Rózsa: Téli alkony

*Nyírfák közé zuhant a nap.
Vereslik a nyírfa kérge.
Szájuk szélét nyalogató
farkasok gyűlnek a vérre.*

Az alkotás legfontosabb jellemzője az akvarelltechnika friss alkalmazása. A farkasok sötét, dinamikus foltja a téli hangulatban, a hideg-meleg színek finom egyensúlyának ellenpontjaként jelenik meg. A vers soraiban fellelhető kettősséget sötét-világos kontrasztokkal is hangsúlyossá teszi az alkotó.

20. Szabad Dominik: Madáretető

*Terítve már patyolat abroszom,
kenyeremet elétek morzsolom.
Nem várok érte, nem kell félnetek,
ordas télben ujjongó éneket.*

Az illusztrátor kevés dekoratív, képi kifejezőeszközzel jeleníti meg a vers hangulatát, egyben a téli madarak törekeny szépségét és kiszolgáltatottságát. A mű egyszerűséget és harmóniát közvetít a centrális kompozíció által is.

21. Nagy Imola: Kánikula

*Itt-ott ha még van is, ami
víznek mondható valami,
odamennek a bivalyok,
s kimártják a kis patakot.*

Az alkotó a versben megjelenő bivalyokat és a patakot centrális kompozíció mentén helyezi el, így hangsúlyozva a patak fontosságát, amely a kánikula következtében kettészakadt, szinte kiszáradt. A barlangrajzok egyszerűségét idéző mű különlegessége, hogy alkotója a sokszorosító grafika technikáját a grafikai dúc átgondolt vésése által a fű textúrájának érzékeltetéséhez használta fel, s ahhoz, hogy középen kiemelje a patak színét.

5/7 Lindometszet

"Ka'ni kula"

Nagy Imola 2022.

22. Nagy Imola: Szemerkél az őszi eső

*Szemerkél az őszi eső,
szomorkodik a diófa,
nem búsulna, ha a nyári
viselete most megvolna.*

Az illusztráció a képi tömörítés által éri el azt a szomorkás hatást, amely a versben az őszi hangulatot érzékelteti. A kép sejtelmes színfoltokkal kelti életre a verset, és idézi azt a versszakot, amelyben a diófának már nincs „viselete”, hangsúlyozva azt az egyetlen lehullott levéllel, amely mögött elmosódnak a nyár élénk színei.

23. Garzó Gréta: Ne félj!

*Ne félj, ne félj!
Múlóban már a tél.*

*A nap, a nap
lassan erőre kap.*

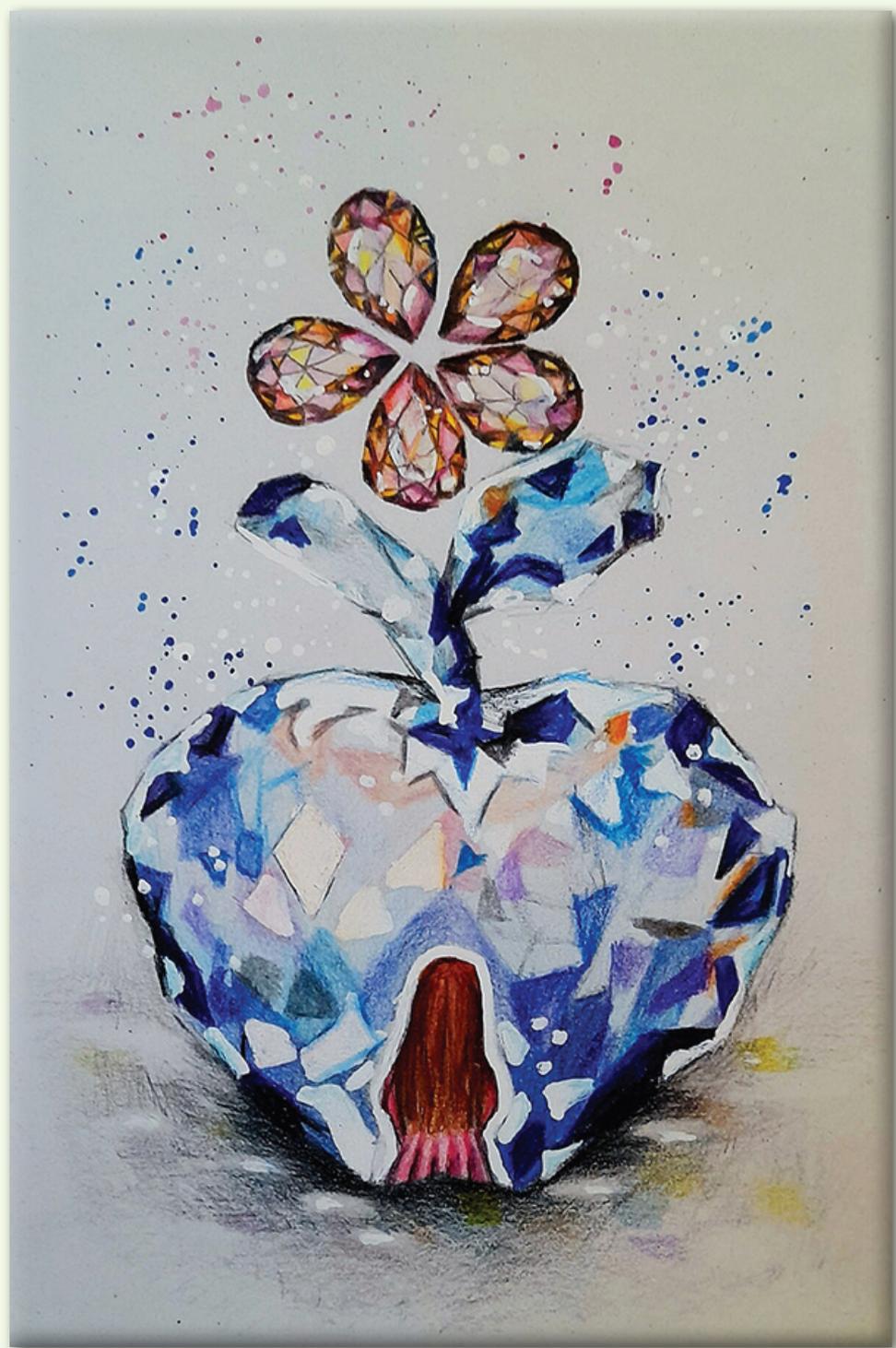
*Remény, remény
ragyog az ág hegyén.*

*De még, de még
tartja magát a jég.*

*De már, de már
ripeg-ropog, akár*

*az ablak üvege,
ha labda töri be.*

Az illusztrátor alkotásain visszatérő motívumok a gyémántok, amelyek tiszta és világos, mégis misztikus, sajátos szimbólumvilággal bírnak. Az alkotó szándékosan használja ezeket a motívumokat: elmondása szerint „a könnyecseppek a lelkünk apró gyémántjai, melyeket Isten formál. Minden pici könnyecsepp egy el nem mondott imádság. A legszebb néma könyörgés: lélekgyémántok”. A centrális kompozíció egyensúlya szándékosan törékeny, kifejezve a repedező jég feszültségét, amely hamarosan összeroppan. A fény, amely a nap fénye, keresztülvilágít a jégen, amely csillog, és végigtükröződik az előtérben. A háttal ülő női alak pozíciója sem véletlen, tartásából egyértelmű, hogy kétségbeesett és reményvesztett. Azonban a remény kristályvirág formájában mégis megjelenik, üzenve, hogy „ne félj”, hiszen a télnek nemsokára vége, a tavasszal pedig eljön a kikelet, az új remény, az új élet... A virág, a lélekgyémánt, az új élet forrása, amelyből termés lesz, így a kétségbeesésből remény, a reményből boldogság.

24. Garzó Gréta: Elszálltak...

*Fölszálltak a csókák,
elszálltak a varjak,
az öreg toronyról
hét határba tartnak.*

*Egy, csak egy maradt itt,
az az egy is hallgat,
sütheti a nap és
verheti a harmat.*

A szerző alkotásain visszatérő lélekgyémánt (lásd: 23. kép) ezúttal a tornyot jelképező kincs formájában jelenik meg. A torony, amely olyannyira fontos, hogy a magára maradt madár nem bízza a „csiricsáré népre”: egy újabb lélekgyémánt. A torony őrzője nem foglalkozik azzal, miként vélekednek róla a verebek, ő továbbra sem mozdul a felbecsülhetetlen kincstől, amelynek őrzője. A madár kékes-lilás színárnyalatai komplementer szíkontrasztban jelennek meg a tornyot jelképező gyémánt narancssárgás-piros színeivel, amelyekkel harmonizálnak a barna és a szürke árnyalatok.

25. Hadi Luca Mária: Valaki jár a fák hegyén

*valaki jár a fák hegyén
ki gyűjti s oltja csillagod
csak az nem fél kit a remény
már végképp magára hagyott*

*én félek még reménykedem
ez a megtartó irgalom
a gondviselő félelem
kísért eddigi utamon*

A szerző a versből azt a pillanatot ragadja ki, amikor az egyik csillag a „valaki” által épp feljut az égre. Ez a „valaki” céllal került a kompozíció középpontjába: alakja a Teremtőt szimbolizálja, a csillag pedig ebben a kontextusban az életet jelenti. A kigyók a folyamatosan jelenlévő kísértésre, a kétségbeesésre utalhatnak, de felettük áll az, aki irányítja a csillagokat. Az ember pedig csak remél, hogy mégis lesz irgalom. A sűrű és laza sraffirozás játékos alkalmazása körbeöleli a középben látható alakot, és harmóniát teremt. A központi alak határozott mozdulattal lép át a földi szférából az égi, transzcendens szférába, amelyet kapuszplopokként határolnak a kép szélén ábrázolt fatörzsek. Kányádi nem az ágak végét, hanem az Olajfák hegyét jelezte versének címében, azt a helyet, ahol a Megváltó utolsó földi, emberi éjszakáját töltötte, s ily módon az illusztráció jelzi az alkotó szövegértésének mélységét is.

26. Farkas Anna: Kicsi behajló nyárfa

*Kicsi behajló nyárfa
ujját a vízbe mártja,
árnyat csipkéz a locska,
lépésnyi kis Szamosra.*

*Ennyi a kép, és pár szál
sáson szitakötő-pár.
Ennyi a kép, csak ennyi
s nem lehet elfeledni.*

Az alkotás különlegessége, hogy olyan vershez készült, amely egy metszet alá (vagyis egy képről) íródott. A jelen illusztráció a versből kiragadja azt a részletet, amely a szitakötőpárt ábrázolja. A zöld színharmoníát képező színfoltok egysége a könnyedséget és a pillanat rövidegét jelképezi, amely elillan, de emléke örökké megmarad. A kép két főszereplője, a két szitakötő a rajzi térben kiemelt helyet kap, boldogságuk és játékos helyzetük a gondtalan és rövid ifjúkort jelképezheti.

27. Szabó Fanni: Ballag a folyó

*Ballag a folyó
csöndeskén,
füzek állnak a
part mentén.*

A szerző a folyó ballagását tartalmilag letisztult, grafikai szempontból mégis gazdagon kidolgozott rajzzal kommunikálja a befogadó irányában. A kompozíció a néző tekintetét valahová a horizont felé, a hegyek közé emeli, ahonnan a folyó ered, s elkezd felénk futni, míg végül a kép előterében, felduzzadt folyamként, szürrealista ötlettel szinte lecsorog a vászonról. A rajz azonban olvasható fordított irányban is: ezt erősíti a gúla formájú pozitív-negatív belső képtér klasszikusan rajzos, mégis absztrakt volta. Emelhetjük tekintetünket az ég, a fénytenger, a Nap, a transzcendens felé is: amely szinte dantei hármasságot idézve uralkodik a tájon és a kompozíción.

28. Kelemen Viktória: Csóka

*Ághegyről a csóka
pislog a hóra,
ott üldögél már órák óta.
Nincs egyéb dolga,
mert ha lett volna
valami dolga,
elrepült volna.*

A linóleummetszet elkészítése során az alkotó kihasználta a magasnyomás technikája által nyújtott lehetőségeket a havas táj képi megjelenítése során. A grafika illusztratív jelleggel magába foglalja a teljes verset. Az időtlen örökkévalóság, ahogy a madár egy fán üldögélve szemléli a téli tájat, új jelentéstartalommal itatja át az epigrammaverset.

29. Dormánné Somogyi Éva: Valami készül

Az első benyomásra színházi díszletmakettnek tűnő, vegyes technikával készült alkotás meghaladja a két dimenzió határait: a fecske az előtérben jelenik meg, amelyet az alkotó annak méreteivel is kiemelt. A kollázs és asszablázs (utóbbi a fotók, képek, egyéb tárgyak sajátosan új rend szerinti összeállítását jelenti) technikáit összehasonló alkotást egy fakeret „zárja”, amely meghitt, zárt hangulatot ad az alkotásnak, amely által a szemlélő bepillantást nyerhet a fecskének, a vers főszereplőjének és az őt körülvevő környezetnek a világába. Megemlítendő, hogy a vers várakozással teli feszültsége inkább pozitívnak tekinthető a képbe foglalt keserű ellentétéhez képest: a háttér füstös gyárkéményei elvesztéssel fenyegetik az idilli, kisvárosi békét, amely még képes „szépen őszül”-ni. A többletjelentés miatt véleményünk szerint ezúttal is az ironikus ábrázolásra láthatunk példát.

30. Sürü Emma: A kíváncsi Hold

*Hajnal hasadt, szólt a kakas,
amikor az égi utas
patakháton himbálózva
érkezett egy kisvárosba.*

A grafika azt a pillanatot örökíti meg, amikor a kíváncsi „Telehold” legurul az égről, s mindjárt egy „sáros patakmarton” ér földet. A grafikán a dinamikát a kakas riadt, kifelé néző tekintete és a bágyadt Hold felfelé néző, kétségbeesett pillantása jelenti, amelyek egymást keresztező diagonális vonalakat képeznek. A kimerevített pillanat ábrázolásának hatásosságát tovább fokozza a fekete és a fehér felületek találkozása, amelyek tovább dramatizálják a Hold lelkivilágát: s legfőképp a kíváncsiságot, amellyel vágyja az új élményeket, és amely miatt kellemetlen helyzetekbe kerül, de amelynek segítségével a végén hazatalál.

31. Nisteriuc Ádám: A táltos madár

*Zöld erdőben,
kék mezőben,
sétál egy madár,
zöld a szárnya,
kék a lába,
aj, be gyöngyen jár.*

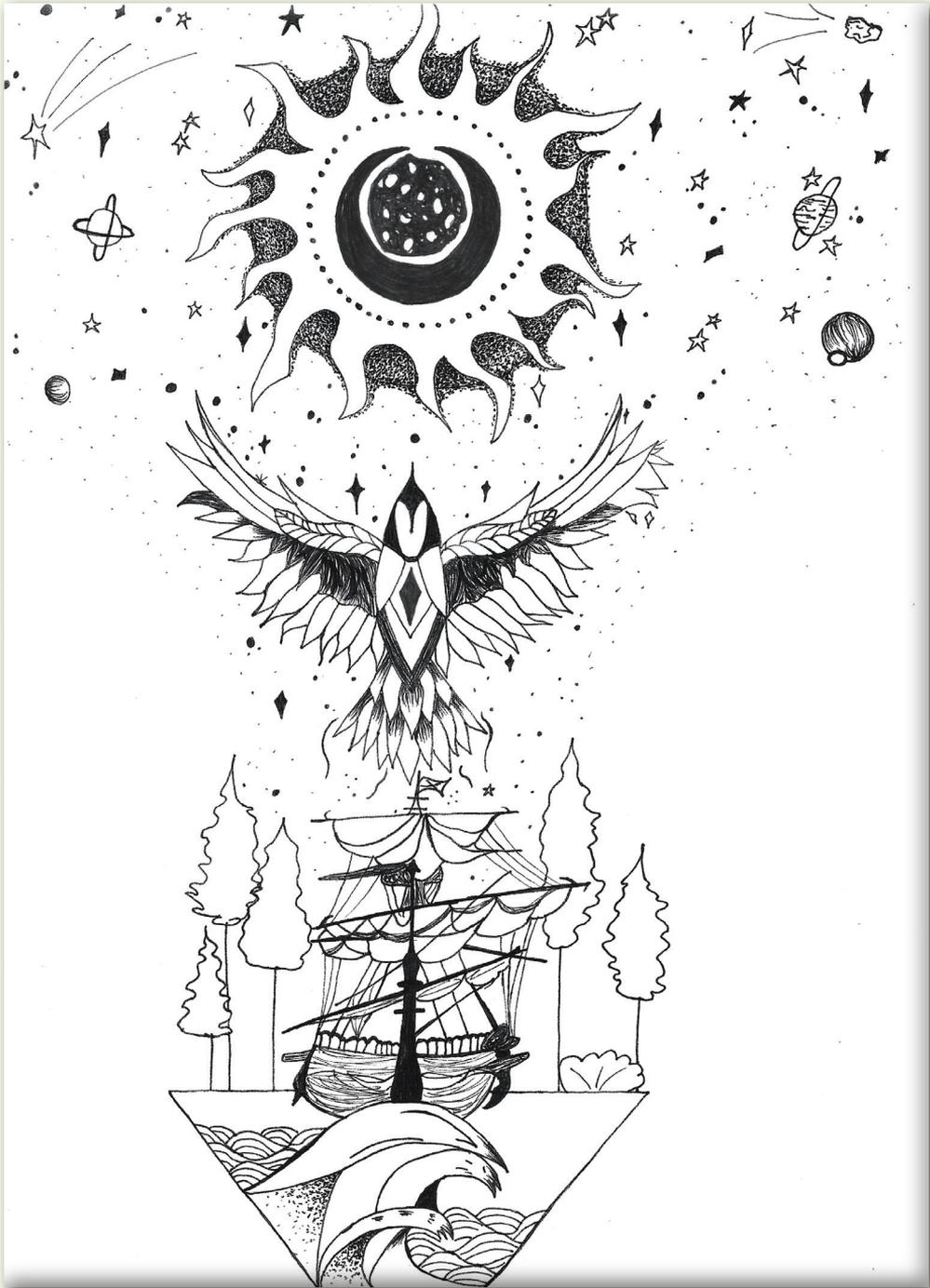
A képmézőt teljesen kitöltő táltos madár kék és zöld színei beleolvadnak a télből tavaszra változó környezetbe. Tartása fenséges, és csodálatra készíti az őt hallgató vadászokat, akik a parancs ellenére sem képesek megölni őt. A madár mérete az alkotáson szándékosan van kiemelve, az alkotó ezzel is hangsúlyozza a titokzatos lény varázserejét, amellyel nemcsak a vadászokat bűvölte el, hanem erőt adott a fa alatt megpihenő fáradt munkásoknak is.

32. Székely Lídia: Pacsirta

*Pacsirta zeng a magasban, gyűrűzik
hangjától a levegő; lüktető
köröcskék pengetik a nap
fészes sugarait.*

A pacsirtát, „az óceánra menekült kis kalózkodó”-t, hierarchikusan emeli ki centrális kompozícióban a rajzoló. Nemcsak nagysága különbözteti meg, hanem kidolgozottságában is részletgazdagabb, ami leginkább a tollazat grafikus megjelenítésében bontakozik ki. A madár a képmező közepén helyezkedik el, kettéválasztva a felső és az alsó teret, az eget és a földet-partot-tengert, ezzel jelképezve a fényességet és a világosságot, illetve a sötétséget, illetve ezek váltakozását.

33. Kovács Enikő Lili: Ének a forrásról

*Van egy forrás valahol egy
öreg erdő sátorában,
valamikor a korsómmal
vízért én is odajártam.*

*Ott tanyáznak a rigók is,
közelében raknak fészket;
alkonyatkor odajárnak
szarvasok és szomjas őzek.*

Az illusztráció a forrást mint az élet és a reménység forrását ábrázolja, amely tulajdonképpen a természet iránti szeretet szakrális helye. A lazúr foltok egybeolvadva válnak egységes képmezővé, amelynek a színei harmonizálnak egymással. A képmezőn a diagonális vonalat a fény vonala képezi, amelyet a rigó repülésének iránya keresztez. Ez a kompozíciós elem mozgást visz az egész alkotásba.

34. Imre Anna Léna: Veréb

*Hipp-hopp,
itt vagyok,
azt eszem,
amit kapok.
Ha nem kapok:
csip-csirip!
Koldulgatok
egy kicsit:
morzsát, maradék
kenyeret,
megrakom jól a
begyemet.*

Kistermetű madárként a veréb a lelket jelképezi, egyben a szürkeséget, a melankolikus életerzést, amelyet a szerző a színkontrasztok segítségével ellensúlyoz. A dekoratív mintákkal átszőtt háttér kiemeli a verebet, ezáltal is hangsúlyozva központi szerepét a versben.

35. Régi Bíbor Ildikó: Májusi szellő

*Almavirággal
futkos a szellő,
akár egy kócos
semmirekellő.
[...]*

*Fütyögget olykor,
mintha ő volna
a kertek kedves
sárgarigója.*

*Meghintáztatja
ágon a fészket,
leszáll a földre:
fűhegyen lépked.*

*Illeg és billeg,
s ha dolga nincsen,
elüldögél egy
kék nefelejcsen.*

A képen látható alkotásban azt a pillanatot fedezhetjük fel, amikor a sárgarigóvá átlényegülő szél „meghintáztatja ágon a fészket”. Egyszerre statikus és dinamikus a mozgása: a háttérben megjelenik a kék nefelejcs is, amelyen a szellőmadár megpihen. A képen minden látható, ami a versszövegben konkrét vagy metonimikus: az almavirág és a nefelejcs, a fű és a fa, a sárgarigó, amely valójában a szél. A játékos vonalvezetés és a komplementer színekkel való játék alkalmazása mégis valódi meseillusztrációvá formálja a képet.

36. Veres Ágnes: Zsörtölődő

*Elegünk van már,
elegünk.
Meddig kell még di-
dregnünk?
Mondják a kupás-
cserepet
megülő fagyos
verebek.*

Az illusztráció törekszik a szöveg pontos követésére, amely a téli hidegben didergő verebek bosszús hangulatát festi le. Az egyetemes szimbólumok értelmezésében a veréb mint kistestű madár a civakodást jelenti,¹⁵ ebben a kontextusban azonban a verebek inkább csak a zsörtölődés megtestesítői, akik a varjúval ellentétben még nem éltek túl valódi zord telet. A hangulatot leginkább a monokróm, hideg, szürke árnyalatokkal átszótt háttér fejezi ki, amelyből kiemelkedik a piros színű „kupáscserep”, amelyen a kismadarak üldögélnek.

¹⁵ Pál–Újvári: *Szimbólumtár*, 488.

Irodalomjegyzék

- Bárdos József: Illusztráció, giccs, gyermekkönyvkritika, *Irodalmi Jelen*, 2013. október 28. [Bárdos József](#)
- Kányádi Sándor *Digitalizált művei*, Digitális Irodalmi Akadémia, Petőfi Irodalmi Múzeum. [Kányádi Sándor](#)
- Kányádi Sándor: *Valaki jár a fák hegyén. Kányádi Sándor egyberostált versei*, MEK. [Kányádi Sándor](#)
- Kárpáti Andrea: A vizuális nevelés kortárs modelljei. *Magyar Művészet*, 2019/3, 8–16.
- Milyen a jó könyvillusztráció?, *Új Szó Online*, 2004. június 23. [Könyvillusztráció](#)
- Pál József – Újvári Edit: *Szimbólumtár. Jelképek, motívumok, témák az egyetemes és a magyar kultúrából*, Budapest, Balassi Kiadó, 1997.
- Varga Emőke: A kód, a mátrix, a biszociáció – meg az illusztráció, *Pro Philosophia Füzetek*, 2005/3., 89–94.
- Varga Emőke: A leporelló mint a kulturális változások szöveg-kép indexe, *Mikes International*, 2012/1, 151–170. [Varga Emőke](#)
- Varga Emőke: *Az illusztráció a teóriában, a kritikában, az oktatásban*, Budapest, L'Harmattan, 2012.
- Varga Emőke: *Kalitka és korona. Kass János illusztrációi*, Budapest, L'Harmattan, 2007.

AZ ILLUSZTRÁCIÓK ALKOTÓI

Alkotó neve	Intézménye	Felkészítő tanára	Év	Fokozat	Kép
Behan Gréta Ajándék	Gál Ferenc Egyetem Pedagógiai Kar	Baráth Nóra	2022	ezüst	13.
Beke Cintia	Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara	-	2022	ezüst	14.
Czinka Barbara	Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar	Pillerné Sonkodi Rita	2022	arany	18.
Dormánné Somogyi Éva	Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem Kaposvári Campus Neveléstudományi Intézet	Farkas Beáta	2023	arany	29.
Farkas Anna	Széchenyi István Egyetem Kautz Gyula Gazdaságtudományi Kar	Borbély Károly	2022	ezüst	26.
Gamos Dominika	Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem Kaposvári Campus Neveléstudományi Intézet	Farkas Beáta	2022	arany	6.
Garzó Gréta	Károli Gáspár Református Egyetem Pedagógiai Kar	Tóth Alisa	2022 2023	arany arany	23. 24.
Gofa Petra Erzsébet	Nyíregyházi Egyetem Óvó- és Tanítóképző Intézet	Tóth Livia	2022	bronz	2.
Gyimesi Csenge	Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar	Pillerné Sonkodi Rita	2022	ezüst	8.
Hadi Luca Mária	Apor Vilmos Katolikus Főiskola	Gasparicsné dr. Kovács Erzsébet	2022	ezüst	25.
Imre Anna Léna	Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar Vitéz János Tanárképző Központ	Partosné Tóth Major Krisztina	2023	ezüst	34.
Jánosi Dóra	Eötvös Loránd Tudományegyetem Tanító- és Óvóképző Kar	Tóth Miklós Zsombor	2021 2022	bronz ezüst	7.
Kalocsay Anett	Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar	Kiss Ferenc	2022	ezüst	15.
Kelemen Viktória	Nyíregyházi Egyetem Vizuális Kultúra Intézet	Tóth Livia	2023	arany	28.

Alkotó neve	Intézménye	Felkészítő tanára	Év	Fokozat	Kép
Keresztes Mária	Széchenyi István Egyetem Regionális és Gazdaságtudományi Doktori Iskola	Borbély Károly	2022	arany	3.
Kovács Enikő Lili	Gál Ferenc Egyetem Pedagógiai Kar	Baráth Nóra	2023	ezüst	33.
Loj Bianka	Nyíregyházi Egyetem Vizuális Kultúra Intézet	Piti Zsuzsanna	2021	arany	16.
Lukács Zsuzsanna	Gál Ferenc Egyetem Pedagógiai Kar	Baráth Nóra	2022	ezüst	17.
Nagy Abiáta Katalin	Károli Gáspár Református Egyetem Pedagógiai Kar	Tóth Alisa	2022	arany	1.
Nagy Imola	Károli Gáspár Református Egyetem Pedagógiai Kar	Tóth Alisa	2022	ezüst	21., 22.
Nisteriuc Ádám	Károli Gáspár Református Egyetem Pedagógiai Kar	Somodi Ildikó	2023	ezüst	31.
Orsós Vanessza	Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem Kaposvári Campus Neveléstudományi Intézet	Farkas Beáta	2022	arany	5.
Rácz Kinga	Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar	Balla Gergely	2021 2022	bronz ezüst	9.
Régi Bíbor Ildikó	Eötvös Loránd Tudományegyetem Tanító- és Óvóképző Kar	Bereczkiné Zálászi Anna	2023	arany	35.
Rendes Dorottya	Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem Kaposvári Campus Neveléstudományi Intézet	Farkas Beáta	2022 2023	arany ezüst	4.
Sűrű Emma	Nyíregyházi Egyetem Vizuális Kultúra Intézet	Horváth Kinga	2023	ezüst	30.
Szabad Dominik	Nyíregyházi Egyetem Vizuális Kultúra Intézet	Piti Zsuzsanna	2022	arany	20.
Szabó Erzsébet	Gál Ferenc Egyetem Pedagógiai Kar	Baráth Nóra	2022	ezüst	12.
Szabó Fanni	Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar	Pillerné Sonkodi Rita	2022	ezüst	27.
Székely Lidia	Nyíregyházi Egyetem Óvó- és Tanítóképző Intézet	Tóth Livia	2023	arany	32.
Szekérné Jóna Klaudia	Széchenyi István Egyetem Apáczai Csere János Pedagógiai, Humán- és Társadalomtudományi Kar	Borbély Károly	2022	bronz	10.
Varga Enikő Rózsa	Gál Ferenc Egyetem Pedagógiai Kar	Baráth Nóra	2021	arany	19.

Alkotó neve	Intézménye	Felkészítő tanára	Év	Fokozat	Kép
Veres Ágnes	Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Pedagógiai Kar Tanító- és Óvóképző Intézet	Kiss Magdaléna	2023	arany	36.
W. Nagy Kikinda	Károli Gáspár Református Egyetem Pedagógiai Kar	Somodi Ildikó	2021, 2022	arany, arany	11.

ABSTRACTS

KÖNCSE, Kriszta

Choral works inspired by the poems of Sándor Kányádi

The study demonstrates the unique connection between music and literature through a deeper analysis of five choral works written to the poems of Sándor Kányádi. These pieces of music were chosen because the poetic devices that inspired the composers can be seen most in the poems that inspired them. The analyzes serve as evidence of the fruitful artistic collaboration between the excellent poet and Hungarian composers, and the realization of what Kányádi referred to with the concept of „literary solmization”.

Keywords: choral work, literary solmization, sound symbolism, rhythmic structure and meter, poems set to music

PÉCSI, Györgyi

The poetic world of Sándor Kányádi

Through the key poems of Sándor Kányádi's oeuvre, the study illustrates the arc that the poet drew with his unprecedented career. His 19th-century-rooted poetry almost imperceptibly transformed into a 20th-century one. In his poetical works the village world became universal, with a European horizon, and the simple experiential poetry transformed to philosophical poetry. His work almost repeats the developmental path of Hungarian literature, ranging from folk poetry, psalms, and choral songs to life works of poets like Sándor Petőfi, János Arany, Endre Ady, or the Heliconists poets of Transylvania, up to the significant stylistic trends of the 20th century and postmodernism.

Keywords: poetic ideal, commitment to fate, provinciality, experiential poetry, philosophical poems about existence

SOMODI, Ildikó

Bird symbols in art

The bird is a popular motif in art, appearing in various forms as an ornament or symbol in different eras. This study presents the richness of bird symbolism in selected examples of medieval Christian fine art. Bird symbols appear in various contexts in the Bible: the study aims to present the iconographic characteristics of bird symbolism carrying the message of the gospel.

Keywords: bird symbol, allegory, Christian fine art, iconography, image era

SOMODI, Ildikó – TÓTH, Alisa

Works of the poem illustration competition

The study presents 36 works created for the Sándor Kányádi Poetry Recitation and Poetry Illustration Competition between 2021 and 2023. Each work is inspired by one of the poet's poems. The selection was made in the spirit of diversity, with the primary aim of allowing the authors to present as many genres and techniques as possible through the students' works. Thus among the illustrations there are both works representing classical artistic traditions and more abstract, innovative creations which are just as exciting. The purpose of the analysis is to give inspiration to other students who enjoy creating, but have not yet participated in the competition.

Keywords: poetry illustration, visual education, visual culture, creation, reception

A kötet szerzői

Dr. Köncse Kriszta, főiskolai tanár

Károli Gáspár Református Egyetem Pedagógiai Kar

koncse.kriszta@kre.hu

Prof. Dr. Pap Ferenc, egyetemi tanár

Károli Gáspár Református Egyetem Pedagógiai Kar

pap.ferenc@kre.hu

Pécsi Györgyi, irodalomtörténész, a Magyar Művészeti Akadémia rendes tagja

MMA Kiadó

pecsi.gyorgyi@mmakiado.hu

Dr. Somodi Ildikó, főiskolai tanár

Károli Gáspár Református Egyetem Pedagógiai Kar

somodi.ildiko@kre.hu

Dr. Tóth Alisa, egyetemi adjunktus

Károli Gáspár Református Egyetem Pedagógiai Kar

toth.alisa@kre.hu

2023-ban a Károli Gáspár Református Egyetem Pedagógiai Kara harmadik alkalommal rendezte meg az író családjának támogatásával alapított Kányádi Sándor versmondó és versillusztrációs versenyt. A jeles alkalom immár hagyományos találkozása a költészetnek, a képzőművészetnek és a zenének. Erről tanúskodik a jelen kötet is, amelynek tanulmányai – a program keretében elhangzott szakmai előadások írott változatai – a magyar kortárs költészet vitathatatlanul egyik legjelesebb életművének találkozásait mutatják be a társművészetekkel: bevezetnek Kányádi költői világába, szólnak a munkáira írt kórusművekről, a verseiben megjelenő madárszimbolikáról. A kötet második fele gazdag válogatást tartalmaz a versillusztrációs pályázatra érkezett, díjazott hallgatói alkotásokból.